

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta
Katedra mezinárodního práva
Mezinárodní právo veřejné

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Zakázané prostředky a způsoby vedení ozbrojených konfliktů

Konzultant: Doc. JUDr. Jan Ondřej, CSc., DSc.

Zpracovala: Klára Boušková

květen 2011

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 05. 2011

Klára Boušková

Obsah:

1. Úvod	3
2. Obecný vývoj práva ozbrojených konfliktů.....	4
3. Zásady vedení ozbrojených konfliktů.....	10
3.1 Zásada právní regulace války	11
3.2 Zásada humanity.....	12
3.3 Zásada vojenské nutnosti	13
3.4 Zásada proporcionality.....	15
3.5 Zásada zákazu nerozlišování.....	16
3.6 Zásada zakazující způsobování nadměrných zranění a zbytečných útrap	19
4. Dělení práva ozbrojených konfliktů	20
5. Vybrané dokumenty haagského práva - počátky	21
5.1 Petrohradská deklarace o zákazu výbušných střel malého kalibru	22
5.2 Haagské mírové konference 1899 a 1907 – přijaté dokumenty	23
5.2.1 Deklarace o zákazu zplošťujících nebo rozšiřujících se nábojů.....	24
5.2.2 Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války s přiloženým Řádem války pozemní.....	25
6. Mezinárodněprávní regulace používání konvenčních zbraní – 20. a 21. století	26
6.1 Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení, nebo mít nerozlišující účinky.....	27
6.1.1 Historické souvislosti.....	28
6.1.2 Obecně k Úmluvě	28
6.2 Protokoly k Úmluvě o některých konvenčních zbraních.....	30
6.2.1 Protokol I o zákazu použití zbraní se střepinami nezjistitelnými rentgenovými paprsky	30
6.2.2 Protokol II o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků	31
6.2.3 Protokol III o zákazu nebo omezení použití zápalných zbraní.....	37
6.2.4 Protokol IV o oslepujících laserových zbraních.....	40
6.2.5 Protokol V o výbušných zbytecích války	41
6.3 Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a jejich zničení.....	44

6.4 Úmluva o zákazu kazetové munice	49
7. Zbraně 21. století - neletální zbraně	53
7.1 Optické zbraně.....	54
7.2 Vysokofrekvenční zbraně	55
7.3 Zbraně elektromagnetického impulsu.....	56
7.4 Akustické zbraně	57
7.5 Biologické zbraně	57
7.6 Chemické zbraně	58
8. Závěr.....	59
9. Seznam použité literatury	62

1. Úvod

Téma diplomové práce „Zakázané prostředky a způsoby vedení ozbrojených konfliktů“, které patří do oblasti práva označované jako právo ozbrojených konfliktů, bude tématem vždy aktuálním. Válka, přestože je v podstatě nezákonná, je stále předpokládaným politickým prostředkem. Ať si to připouštíme či nikoli, války ovlivňují životy nás všech. Ve světě neustále probíhají ozbrojené konflikty. I když se některý stát zrovna nenachází ve vlastním ozbrojeném konfliktu, tak může mít někde ve světě své vojenské jednotky, které se účastní jiného, právě probíhajícího ozbrojeného konfliktu. A pokud ani to ne, tak určitě jednou přijde doba, kdy se do některého zapojí.

Téma „Zakázané způsoby a prostředky vedení ozbrojených konfliktů“ je velmi široké. Zahrnuje v sobě regulaci použití všech možných druhů zbraní od konvenčních, přes biologické, chemické, až po jaderné. Svou práci jsem se rozhodla zaměřit na regulaci použití konvenčních zbraní, zejména proto, že o ostatních zbraňových systémech toho bylo již hodně řečeno a v poslední době se právě konvenční zbraně „dostávají ke slovu“ čím dál tím častěji.

Jedná se o zbraňové systémy, které byly s ohledem k nebezpečí jaderné hrozby poměrně dlouhou dobu opomíjeny. Po toto období byla většina pozornosti soustředěna na zbraně hromadného ničení, a to především na zbraně jaderné. Do centra pozornosti se konvenční zbraně dostaly až s končícím bipolárním rozdělením světa. V současné době se zdá být éra jaderných zbraní u konce. Z důvodu jejich nebezpečnosti a vysoké nákladnosti jimi disponuje již pouze několik států.

Stejně jako u jiných druhů zbraní vznikaly většinou mezinárodní úmluvy týkající se konvenčních zbraní až po jejich použití, kdy svými následky šokovaly mezinárodní společnosti. Až konflikty ke konci 20. století ukázaly jejich skutečnou sílu. Oproti zbraním hromadného ničení se sice jedná o zbraně s menší nebezpečností svého účinku, ale díky četnosti svého použití si s nimi příliš nezadají. Díky své poměrně snadné dostupnosti a menším nárokům na manipulaci se jedná o zbraně, které jsou používány stále častěji a nic nenasvědčuje tomu, že by mělo dojít ke změně tohoto trendu.

Ve své práci se nejprve věnuji historickému vývoji práva ozbrojených konfliktů, během něhož se vytvářela určitá pravidla jejich vedení. Další část se zabývá obecnými zásadami vedení ozbrojených konfliktů, z nichž vychází veškerá další omezení. Nejrozsáhlejší část je věnována mezinárodněprávní úpravě zákazů či omezení jednotlivých druhů konvenčních zbraní. V ní jsem se snažila vytvořit co možná nejucelenější zpracování této otázky. Některé tyto zákazy je možné vyčíst již z existujících pravidel mezinárodního práva, ale mnohem častěji z přijatých mezinárodních úmluv, kterým je věnována nejobsáhlejší kapitola. Celou práci uzavírá kapitola zabývající se neletálními zbraněmi, které svou skutečný potenciál zřejmě ukáží až v následujících desetiletích.

2. Obecný vývoj práva ozbrojených konfliktů

Pravidla zabývající se vedením ozbrojených konfliktů jsou jedněmi z nejstarších pravidel mezinárodního práva vůbec. Na jejich vývoji se svými vlivy podílela především různá náboženství a filozofické směry. Pokud chceme nalézt první snahy o zmírnění utrpení války, musíme se ponořit do dávné historie a vrátit se o mnoho století nazpět.

Jak vypadaly ozbrojené konflikty v samých prvopočátcích lidstva si můžeme v dnešní době pouze domýšlet. Některé informace nám ale mohou poskytnout archeologické nálezy, z nichž je patrné, že již v neolitické době zde existovaly snahy o humanizaci válek.

V období starověkých civilizací (3000 – 1500 př. n. l.) docházelo k ušetření životů nepřátel především z ekonomických důvodů, kdy tehdejší ekonomika byla založena na otrockém systému, a tak byli váleční zajatci využíváni jako otroci. Z této doby existují první písemné památky zabývající se válkou a způsoby jejího vedení. Například v Indii ve 2. století př. n. l. vznikly tzv. zákony Manu¹, které vedle jiných ustanovení uvádí pravidla pro vedení války vycházející z náboženství. Obsahují ustanovení říkající, že

¹ Manu byl král a legendární zákonodárce.

v boji proti nepříteli není dovoleno používat jakékoli prostředky. Je zakázáno zabíjet nebo zranit zajatce, osoby neozbrojené či prosící o milost a osoby zraněné. Dále uvádí zákaz používání jedovatých nebo ozubených šípů. Kromě těchto uvedených omezení, zákony Manu obsahují i jiné povinnosti, jako ušetření zemědělského obyvatelstva, což byl závazek ryze praktický².

Ve starověkém Řecku a Římu byly ozbrojené konflikty vedeny především podle toho, kdo byl jejich nepřítelem. Ve válkách mezi jednotlivými městskými státy v rámci Řecka platila poněkud přísnější pravidla, než pokud byla válka vedena proti jinému soupeři. Již tehdy se ale vyskytovala i univerzální pravidla platící ve všech střetech, jako například zákaz používání jedů a otrávených zbraní. V každé civilizaci tehdejší doby existovaly určité zásady pro vedení války, z nichž čas od času docházelo k excesům.

Společně s rozšiřováním řecké říše docházelo ke stále významnějšímu ovlivňování řecké kultury jinými duchovními směry. Tak zde byl položen základ stoicismu³, který se stal ideovým podkladem pro vznik humanismu. Na řecký stoicismus navázal starověký Řím, kde se stal jedním z nejdůležitějších filosofických směrů. Mezi jeho nejznámější představitele můžeme zařadit takové osobnosti jako byli například Seneca či Cicero.

O bojích v období od roku 330 př. n. l. do roku 1640 n. l. se hovoří jako o válce spravedlivé⁴. Za tu je považována taková válka, která má spravedlivý cíl a tím je pořádek mezi národy. Musí být vyhlášena oprávněnou autoritou, musí být nutná, nevyhnutelná a přiměřená.

Důležitou událostí po nástupu křesťanství v Římě⁵ bylo konání druhého lateránského koncilu, který mimo jiné zakázal používání samostřílů při střetech mezi křesťanskými stranami, stejně jako používání jedů. Jde zřejmě o první „mezinárodní“ pokus vymezující pravidla pro vedení války.

Vedení ozbrojeného konfliktu ve středověku se příliš nelišilo od starověké války. Válka byla považována za zcela přirozené vyústění sporů. Existovala zde již určitá pravidla,

² Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv: Mezinárodní humanitární právo. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010, s. 83.

³ Stoicismu je filozofický směr, který vychází z jediného imperativu – žij etnostně! Dokonalý stoik je osoba přísně morální. Podle stoicismu jsou si všichni rovni.

⁴ Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv: Mezinárodní humanitární právo. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010, s. 86.

⁵ Vydáním Ediktu milánského v roce 313 n. l..

jako ochrana žen a dětí či ochrana svatých míst, z nichž se vyvinulo právo na azyl. Nepsaný rytířský kodex cti ukládal určitá omezení pro boj proti sobě rovnému nepříteli, ale velmi málo se zabýval ochranou nepřátelského civilního obyvatelstva⁶, což vedlo k tomu, že se vítězné strany na dobytém území obvykle chovaly značně bezohledně. K výrazné změně povahy válek došlo ve 14. století, kdy se ke slovu dostaly střelné zbraně.

Soudobé právo ozbrojených konfliktů má své kořeny nejen v evropské historii, ale je také ovlivněno islámem, indickou kulturou a dalšími starověkými kulturami. Především ale křesťanství a přirozenoprávní teorie stály za snahou zmírnit válečné útrapy. Toto úsilí se ale v 16. a 17. století nedočkalo náležité odezvy. Až krutosti třicetileté války, ve které zahynula třetina populace střední Evropy⁷, vedly k tomu, že vznikla řada zásad, které musely být válečníky dodržovány. V období od 17. století jsou ozbrojené konflikty označovány jako válka moderní.

Hugo Grotius (1583 – 1645) ve své práci „De iure belli ac pacis libri tres“⁸ (1625) položil základ práva na vedení války. Za hlavní mez přípustného použití síly ve válce považoval „necessaria ad finem belli“ – nezbytné pro konec války. Od té doby je jedním ze základních pojmů pro užití metod a prostředků vedení boje „vojenská nutnost“. Pouze použití takových způsobů a prostředků boje, které jsou nezbytné k dosažení vojenského účelu války, je povoleno. Zabíjení je ve válce považováno za právo, které ale není neomezené.

K zásadní změně v postoji států k vedení války došlo s příchodem osvícenství v 18. století. Ke změně vedení válek přispělo i to, že žoldněři byli nahrazeni pravidelnými armádami, které podléhaly přísné vojenské kázni. Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) ve svém díle „Du Contrat Social“⁹ (1762) již vyjádřil myšlenky, ze kterých později vzešly principy mezinárodního humanitárního práva (např. zásada zákazu nerozlišování).

Surovost napoleonských a dalších válek ve století devatenáctém upozornily na nutnost omezení válečných následků. Bojovaly proti sobě stále početnější a lépe vyzbrojené

⁶ Detter I.: The Law of War. Cambridge: Cambridge University Press, 2. vydání, 2000, s. 152.

⁷ Fleck, D. (ed.): The Handbook of International Humanitarian Law. Oxford: Oxford University Press, 2. vydání, 2008, s. 119.

⁸ Tři knihy o právu války a míru.

⁹ O společenské smlouvě.

armády. Umíraly desetitisíce lidí. Až do poloviny 19. století se ozbrojené konflikty řídily nepsaným právem založeným na zvyklostech a platilo Cicerovo „ve válce právo mlčí“¹⁰. Válka byla pokládána za s právem neslučitelnou. Státy do té doby pouze vydávaly vojenské řády pro své armády nebo uzavíraly dvoustranné smlouvy¹¹. Ty se ale týkaly vždy konkrétního válečného konfliktu mezi konkrétními stranami a byly tak místně i časově omezené. Hlavním cílem jejich přijímání byla snaha o humanizaci válek a tím zajistit respektování důstojnosti lidské bytosti a učinit vše pro předcházení a zmírnění jejího utrpení.

První písemné prameny zabývající se právem ozbrojených konfliktů pochází až z 19. století. Do té doby byl v této oblasti výhradním pramenem práva obyčej. Nově vznikající písemné dokumenty v mnoha případech pouze dotvářely již existující obyčej, a to tím, že konkretizovaly jejich obsah a zajišťovaly jejich jednotný výklad. Většina ze vzniklých úmluv obsahovala nejen konkrétní zákazy a příkazy, ale v mnoha případech formulovaly i obecná pravidla válečného práva. Vzhledem k tomu, že se často jedná o kodifikaci již existujících obyčejových pravidel, je obsah těchto úmluv závazný i pro státy, které nejsou jejich smluvními stranami. Pokud smlouvy obsahovaly některá nová pravidla, tak v mnoha případech došlo k tomu, že se i z nich postupem času stal obyčej, a tedy pravidlo závazné i pro nesmluvní státy.

Důležitým počinem v právu ozbrojených konfliktů byly Haagské mírové konference. První z nich se konala v roce 1864. Zúčastnili se jí představitelé z 26 zemí¹². Jejím výsledkem bylo přijetí tří úmluv a tří deklarací. Význam této mírové konference byl o to větší, že v době, kdy se konala, byla válka stále považována za dovolené jednání. Byla krajním prostředkem pro řešení mezinárodních sporů. Další konference konaná v Haagu následovala v roce 1907. Té se zúčastnili zástupci již 44 zemí. Zde bylo uzavřeno 13 úmluv, které obsahovaly pravidla týkající se vedení ozbrojených konfliktů.

Nelze ale říct, že obyčej byl nahrazen smlouvami. Smlouvy pochopitelně zavazují pouze ty státy, které k nim přistoupily, zatímco zvykové právo se stále postupně vyvíjí

¹⁰ Fráze „silent enim leges inter arma“ Cicero poprvé užil při obhajobě svého přítele Tita Annia Mila, který byl obviněn z vraždy svého politického soupeře. Řeč „Pro Milone“ byla napsána Cicerem v roce 52 př. n. l..

¹¹ Např. Lieberův zákoník (1863), Smlouva o přátelských vztazích a obchodu mezi USA a Pruskem (1875).

¹² Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv: Mezinárodní humanitární právo. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010, s. 98.

a zavazuje všechny státy. Použití zvykového práva nemůže být smlouvami vyloučeno. Smluvní úprava v podstatě pouze napomáhá k interpretaci práva zvykového.

Velký vliv na vývoj práva ozbrojených konfliktů měla první světová válka, v níž byly poprvé použity některé nové zbraně, které nebyly existujícími smlouvami předpokládány. Došlo k zásadnímu vývoji leteckých sil, poprvé se na bojištích objevily tanky či byly poprvé ve větším rozsahu použity otravné bojové plyny¹³.

Za významným zlom v chápání války jako takové je považován Briand-Kelloggův pakt z roku 1928¹⁴. Ten zakazuje nejen útočnou válku, ale všechny druhy války sloužící „jako prostředek pro řešení mezinárodních sporů“ nebo „jako prostředek národní politiky ve svých vzájemných vztazích“¹⁵. Pakt tak ustanovil zásadu zákazu použití síly a hrozby silou. Útočná válka je považována za protiprávní. Jediné použití síly je dovoleno při obraně. Pokud by tedy všechny státy dodržovaly mezinárodní právo, tak by k ozbrojeným konfliktům vůbec nedocházelo. Jak ale ze zkušenosti víme, ve skutečnosti tomu tak není. Před druhou světovou válkou bylo aktem vázáno 63 států, ale ani to nezabránilo vzniku nového konfliktu.

Hrůzy, které během druhé světové války otřásly světem, byly důležitým impulzem pro další vývoj jak mezinárodního práva jako takového, tak i pro vývoj práva ozbrojených konfliktů. Měly za následek, že mezinárodní společenství zcela logicky vzhledem k nedávným událostem přistoupilo k přijetí jasnějších pravidel vedení války. V roce 1949 se v Ženevě konala Diplomatická konference pro vznik mezinárodních konvencí na ochranu obětí války, jíž se účastnilo 64 států. Zde byly přijaty čtyři Ženevské úmluvy na ochranu obětí války¹⁶.

Po druhé světové válce se začaly objevovat konflikty zcela nového charakteru. Postupně začaly převažovat menší ozbrojené konflikty, které častokrát neměly ani mezinárodní

¹³ Použití bojových plynů vedlo k přijetí Ženevského protokolu o zákazu používat ve válce dusivých, otravných nebo podobných plynů a bakteriologických prostředků (1925).

¹⁴ Oficiální název paktu byl „Všeobecná smlouva o odmítnutí války“. Jako Briand – Kelloggův pakt je označován podle jeho autorů, kterými byli Aristide Briand (francouzský ministr zahraničí) a Frank B. Kellogg (ministr zahraničí USA). Mezi původními 15-ti signatářskými státy bylo i Československo. Pakt byl nakonec podepsán zástupci 62 států.

¹⁵ Čl. 1 Briand-Kelloggova paktu.

¹⁶ Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli, Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři, Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci, Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války.

charakter, což si vyžádalo novelizaci Ženevských úmluv přijatých v roce 1949. V rozmezí let 1974 – 1977 se konala Diplomatická konference o mezinárodním humanitárním právu při ozbrojených konfliktech. Na závěr této konference byly k úmluvám v roce 1977 přijaty dva dodatkové protokoly, které rozšiřují obsah dříve přijatých Ženevských úmluv.

Po skončení druhé světové války nastalo v Evropě dlouhé období míru označované jako „Studená válka“ (1947 – 1989). Charakteristické pro tuto dobu je bipolární rozdělení světa. Během této historické etapy byla v Evropě největší koncentrace ozbrojených sil a zbraní v době míru v dějinách. Mocnosti na obou pólech se stále udržovaly ve vojenské permanenci, ale po celou tuto dobu se snažily vyhnout přímým střetům. Důvodem pro to byla obava, že každá sebemenší vzájemná kolize by mohla přerůst v jadernou válku, která by zřejmě měla fatální následky. Většina vojenských konfliktů v tomto období probíhala v zemích třetího světa, za tiché podpory zneprátelených mocenských táborů.

Na sklonku 20. století ozbrojené konflikty vstoupily do nové etapy. Válka moderní se změnila ve válku postmoderní, která již nemá mnoho společného s válkami obvyklými do této doby. V současnosti je většina ozbrojených konfliktů - jak mezinárodních tak vnitrostátních - typická svým menším rozsahem, než byly konflikty odehrávající se v 19. a 20. století. Můžeme pozorovat nový trend, a to, že civilisté se stávají běžnou součástí těchto válek. Stále více obětí válečného konfliktu jsou civilisté. V současné době představují civilisté asi 80 – 90% obětí válek¹⁷. Vedle klasických vojenských jednotek v ozbrojených konfliktech bojují jakési polovojenské skupiny vzniklé na náboženském, etnickém či jiném podobném základu, které jsou často navázány na nejrůznější nestátní skupiny s vlastními ekonomickými zájmy kriminálního charakteru (obchod s drogami, pašování zbraní, únosy). Veliteli těchto ozbrojených skupin jsou v mnoha případech nedisciplinovaní civilisté, kteří o existenci mezinárodního práva ozbrojených konfliktů nemají často ani potuchy, a tak dochází k jeho porušování nejhrošími možnými způsoby. Státy ztrácí svůj monopol na vedení války a výkon práva.

¹⁷ Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv: Mezinárodní humanitární právo. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010, s. 78.

3. Zásady vedení ozbrojených konfliktů

Zásady se vyvíjí současně s novými způsoby válčení a se vznikem nových bojových prostředků. Mezinárodní právo sjednáním jednotlivých úmluv zakazujících určité zbraně většinou reaguje na již existující technologie, které nemůže předcházet. A právě v okamžicích nedostatku pozitivněprávní úpravy se projeví skutečný význam zásad.

Cílem všech zásad válečného práva je snaha o větší humanizaci válek a limitování jejich důsledků. Trend nově vznikajících kodifikací různých oblastí práva ozbrojených konfliktů sebou nesl i negativní důsledek v tom smyslu, že obecné zásady počaly být ignorovány. Vzhledem k tomu, že zásady měly obvykle charakter obyčeje, který státy nebyl respektován a byl obcházen, začaly být jednotlivě vtělovány do vznikajících úmluv, které v podstatě pouze konkretizují existující obyčej.

Význam obecných zásad je několikerý. Přes existenci mnohých kodifikací stále existují státy, které nejsou jednotlivými úmluvami vázány, zatímco obecné zásady zavazují všechny státy bez rozdílu.

Obecné zásady jsou aplikovatelné jak na konflikty mezinárodní, stejně jako, na rozdíl od jednotlivých konvencí, na střety, které nemají mezinárodní charakter. Toto lze usuzovat i podle vyjádření Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii¹⁸, který se v případě Tadić v roce 1996 vyjádřil v souvislosti se zásadou zakazující způsobování zbytečných útrap ve smyslu, že pokud je nějaké jednání nelidské v mezinárodním měřítku, tak zde není důvod, proč by mělo být lidské a přijatelné ve sporu, který nemá mezinárodní povahu¹⁹. V neposlední řadě existující obecné zásady slouží k interpretaci smluvního práva, které musí být vykládáno v souladu s existujícími zásadami, stejně jako k vyplňování mezer, které vznikají v důsledku technického vývoje zbraní a nových způsobů boje, na které dosud existující úmluvy nemohou pamatovat. Obecné zásady se uplatňují v okamžiku, kdy určitá otázka není řešena v žádné mezinárodní úmluvě, ani se jí nezabývá mezinárodní obyčej.

¹⁸ Oficiální název tohoto trestního tribunálu zní „Mezinárodní tribunál pro stíhání osob odpovědných za závažná porušení mezinárodního humanitárního práva spáchaná v bývalé Jugoslávii od roku 1991. Byl ustanoven rezolucí Rady bezpečnosti OSN č. 827 přijatou 25. května 1993. Do jeho pravomoci spadalo stíhání zločinů na území bývalé Jugoslávie.

¹⁹ Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L. : Customary International Humanitarian Law. Díl I, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 240.

V následující části se věnuji těm zásadám, které považuji za stěžejní a nejdůležitější pro vedení ozbrojených konfliktů a se kterými musí být každé jednání a každá zbraň porovnávány, zda jsou s nimi v souladu.

3.1 Zásada právní regulace války

Účelem války je zlomit odpor kladený soupeřící stranou a donutit ji podvolit se. Pro dosažení tohoto cíle bylo dříve možné použít všechny možné způsoby a prostředky. Tento přístup bývá označován za vojenskou účelnost. Tento postoj počal být ale postupně vytlačován zásadou právní regulace, která nad ním nakonec převládla. Jak můžeme zjistit z kodifikací vznikajících na konci 19. století, není možné, aby zásada vojenské účelnosti převládla nad zásadou právní regulace.

Poprvé se s vyjádřením tohoto postoje můžeme setkat v preambuli Petrohradské deklarace, která za cíl války označuje co největší oslabení nepřítele, což je ve skutečnosti vyřazení z boje co největšího množství jeho bojovníků. Pro tento cíl je dostačující jejich pouhé zneschopnění boje, ale již ne způsobování jim dalších zranění a tím zvětšování jejich útrap.

Nadvláda právní regulace války byla později dále vyjádřena v čl. 22 Řádu války pozemní (1899), který říká, že: „Válčící nemají neobmezeného práva při výběru prostředků, jimiž má býti nepřítel poškozen.“²⁰

Zásada dále našla také své vyjádření kupříkladu v Dodatkovém protokolu I z roku 1977 k Ženevským úmluvám o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z roku 1949 či v preambuli Úmluvy o některých konvenčních zbraních z roku 1980.

Jedná se o zásadní zásadu, která má obyčejový charakter a ovlivňuje řadu dalších zásad.

²⁰ Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva, II. díl. Správa sociálního řízení, 1992, s. 25.

3.2 Zásada humanity

Zásada humanity je jedním vůdčích principů válečného práva vůbec. Poskytuje ochranu základním lidským hodnotám. Klade meze výběru způsobů a prostředků vedení ozbrojených konfliktů. Jedná se o zásadu, která neumožňuje konkrétní jednání, která by jinak byla omluvitelná na základě zásady vojenské nutnosti. Tato zásada je určena k ochraně jak civilního obyvatelstva, tak příslušníků ozbrojených sil.

Za základ zásady humanity je považována Martensova věta²¹, kterou můžeme nalézt v preambuli II. Haagské úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války z roku 1899. Martensova klauzule říká, že: „Dokud by nemohl být sepsán úplnější válečný zákoník, pokládají Vysoké smluvní strany za prospěšné stanovit, že v případech, které nejsou pojaty v ustanoveních řádu jimi přijatého, obyvatelstvo a válčící strany zůstanou pod ochranou a vládou zásad mezinárodního práva, jak jsou patrné ze zvyklostí mezi civilizovanými národy stávajících, ze zákonů lidskosti a z požadavků veřejného svědomí“²². Tato věta má dalekosáhlý význam. Je důležitá nejen z důvodu, že vyjadřuje kontinuitu mezinárodního obyčeje, ale také stanovisko, že jen proto, že určité jednání není v některé z mezinárodních smluv výslovně zakázáno, nemůže být automaticky považováno za přípustné. Velký význam měla klauzule právě na přelomu 19. a 20. století, kdy značná řada oblastí práva týkajícího se ozbrojených konfliktů nebyla kodifikována.

Znění Martensovy klauzule bylo později převzato do preambule IV. Haagské úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války v roce 1907. Svého dalšího zakotvení se dočkala v roce 1977, kdy byla vtělena do čl. 1 odst. 2 Dodatkového protokolu I k Ženevským úmlouvám z roku 1949. Zásada lidskosti je obdobným způsobem zakotvena v preambuli Úmluvy o některých konvenčních zbraních z roku 1980. Vzhledem k početnosti svého zakotvení lze usuzovat, že se jedná o zásadu, která má obyčejový charakter.

²¹ Věta se jmenuje podle svého autora, kterým byl Fjodor Fjodorovič Martens – profesor práva na Petrohradské univerzitě, který během Haagské konference působil jako poradce Ruského ministra zahraničních věcí.

²² Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva, II. díl. Správa sociálního řízení, 1992, s. 16 – 17.

3.3 Zásada vojenské nutnosti

Tato zásada vychází z účelu války jako takové – všechny vojenské činy musí sledovat válečný cíl a musí s ním být porovnávány. Jednotlivé skutky musí být samozřejmě v souladu se zákonem a válečným zvykovým právem. Tato zásada ukládá stranám konfliktu povinnost používat pouze takovou sílu, která je nutná pro porážku nepřítele v co možná nejkratší době a za vzniku co nejmenších ztrát. Strana konfliktu může činit pouze to, co protivníka skutečně poškodí a jí přinese určitou vojenskou výhodu. Jedná se o pravidlo, které neumožňuje destruktivní chování, které není nezbytné pro zajištění vojenské výhody. Z tohoto důvodu není možné ospravedlnit útok na civilisty zásadou vojenské nutnosti, vzhledem k tomu, že tím nedochází k oslabení vojenských sil protivníka.

Význam a obsah zásady vojenské nutnosti prošly, stejně jako celé právo ozbrojených konfliktů, určitým vývojem. Podle dřívějších teorií bylo zásadou vojenské nutnosti omluvitelné jakékoli chování, které poskytovalo možnost odvrácení hrozící porážky nebo jiného ohrožení. Tento přístup je ale v současné době již přežitý.

Vojenská nutnost byla poprvé definována Francisem Lieberem²³ (1800 – 1872) v jeho kodexu v roce 1863 jako určitá míra použití síly, která je legální a v souladu s moderními zákony a zvyklostmi války²⁴ a je nezbytná pro jistý konec války. Tento postoj byl ale později vyvrácen některými doktrínami, které za určující princip považovaly vojenskou nutnost, které bylo možno podřídit všechna jednání. Jedná se například o teorie Blitzkrieg²⁵ nebo Kriegsrason²⁶.

Z hlediska zásady vojenské nutnosti je významná také preambule Petrohradské deklarace, která zmiňuje legitimní cíl války, za který považuje co největší oslabení nepřítele, což ve skutečnosti znamená vyřazení co největšího počtu mužů nepřítele z boje.

²³ Francis Lieber byl profesorem politických věd a práva na Kolumbijské univerzitě v New Yorku.

²⁴ Čl. 14 Lieberova zákoníku.

²⁵ Tato doktrína vychází z názoru, že humánní válkou je pouze válka krátká a často tedy i velmi krutá. Podle této doktríny má potřeba války přednost před jakýmkoliv jinými pravidly.

²⁶ Teorie Kriegsrason se vrací k Cicerovu „inter arma silent leges“. Podle této doktríny by vojenská nutnost měla být v souladu s právem, ale pokud tomu tak není, tak vojenská nutnost převládá. Tato doktrína našla silnou podporu v Německu na konci 19. století. Po druhé světové válce ale byla zcela odmítnuta.

Řád války pozemní k Haagské úmluvě se vojenské nezbytnosti dovolává v čl. 23 písm. g, kde zakazuje „ničení nebo zabavení nepřátelského majetku kromě případů, kde válečná nutnost nezbytně vyžaduje tohoto zničení nebo zabavení“²⁷. Vojenská nutnost je tak tedy pokládána za akutní okolnost, která dovoluje válčící straně odvrátit se od zákazu mezinárodního práva. Umožňuje tak existenci výjimek z daných pravidel. Záleží vždy na konkrétní situaci a konkrétním veliteli, zda se rozhodne postupovat podle existujícího válečného práva, nebo zda se rozhodne existující pravidla ignorovat z důvodu válečného úspěchu či přežití. Je dovoleno užití všech postupů, které jsou nutné k oslabení nepřítele, ale současně musí být v souladu s válečným právem. Vojenskou nutnost nelze používat jako omluvu pro porušování válečných pravidel z důvodu odvrácení porážky či úniku z bezprostředního nebezpečí.

Přesnou definici vojenské nutnosti bychom hledali těžko. Vždy se jedná o posouzení konkrétní situace konkrétní osobou. Díky tomuto mohou v souvislosti s aplikací této zásady v praxi vznikat problémy, ale obecně lze říci, že by k výjimkám z důvodu vojenské nutnosti nemělo docházet příliš často.

V současné době je u této zásady spatřován trojí význam: 1) každá provedená vojenská akce musí být vyžadována vojenskou nutností, 2) právo ozbrojených konfliktů připouští určité výjimky z dostatečně závažných vojenských důvodů a 3) jedná se o jednu ze složek zásady proporcionality, která se pokouší o nalezení určité rovnováhy mezi vojenským úspěchem a humanitární ochranou (viz níže).

V souvislosti se zásadou vojenské nutnosti existují dva protichůdné pohledy. První z nich kriticky nahlíží na skutečnost, že této zásadě je věnováno příliš mnoho prostoru, a že na jejím základě je ospravedlnitelné prakticky jakékoli jednání. Musíme vzít ale v úvahu, že státy se nechtějí příliš vzdávat čehokoli, co jim může dát určitou vojenskou výhodu, ale na druhou stranu se také snaží najít určitou míru ochrany obětí ozbrojených konfliktů.

Pokud se hovoří o porušení válečného práva z důvodu válečné nutnosti, tak se má na mysli nikoli porušení jejích kodifikací, ale válečných zvyklostí, které ještě nebyly kodifikovány. Vzhledem k tomu, že v současné době jsou téměř všechny zvyklosti válečného práva již kodifikovány, tak zde není příliš možností k takovému porušení.

²⁷ Bajgar J., Erlebachová Z., Hlaváček I., Kosinová V., Liška P.: Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva, II. díl. Vydala Správa sociálního řízení, 1992, s. 26.

3.4 Zásada proporcionality

Jedná se o zásadu, jejímž smyslem je udržet v rovnováze vojenské a humanitární zájmy a zabránit tak excesivnímu chování válčících stran. Není možné určit obecnou mez, kdy se ještě jedná o rovnováhu a kdy už ne. Neexistuje čára, která by určovala jaké množství lidských obětí je pokládáno již za nepřiměřené. Hranice proporcionality se vždy určuje podle konkrétní situace a konkrétních následků útoku. Uvedení do praxe tak může být velmi obtížné.

Zásada proporcionality se snaží vyrovnat se skutečností, že při bojových operacích může dojít k náhodnému zásahu civilních osob či objektů. V praxi se pro tyto případy vžil termín „přidružené škody“. Jedná se o obyčej mezinárodního práva, který zakazuje vznik nepřiměřených škod na civilním obyvatelstvu ve srovnání s očekávanou vojenskou výhodou. Očekávaná konkrétní a přímá vojenská výhoda má být vždy porovnávána s možností vzniku přidružených škod.

Přímý, a tedy chtěný účinek, musí být dostatečně závažný, aby vyvážil účinek nepřímý a tedy účinek nechtěný či náhodný. Nepřímé škody nesmí být zřetelně nepřiměřené získané vojenské výhodě. Útok musí být veden proti objektu, který je vojenským cílem. Náhodné škody by neměly být rozsáhlé. V podstatě se jedná o vyjádření dovolené míry náhodných civilních ztrát a škod. Útoky, při nichž lze očekávat, že vzniklé přidružené škody budou převyšovat získanou vojenskou výhodu, jsou zakázány.

Poprvé byla tato zásada kodifikována v Dodatkovém protokolu I k Ženevským úmluvám z roku 1949 (čl. 51 odst. 5 b) a čl. 57 odst. 2 b)). Zásada proporcionality vyjádřena v čl. 51 odst. 5 b) Dodatkového protokolu I týkající se nerozlišujících účinků říká, že ztráty na civilním obyvatelstvu a na civilních objektech nesmí převyšovat předpokládanou a konkrétní přímou a relativně blízkou vojenskou výhodu. Přes její důležitost Protokol této zásadě nevěnuje zvláštní ustanovení. Hlavním důvodem byla zřejmě neochota států tuto zásadu vůbec zahrnout do obsahu Protokolu z důvodu obtížnosti její aplikace. Není zcela jasné, jaké všechny skutečnosti by měly být zahrnuty do hodnocení, při němž navíc asi není zcela možné zachovat objektivitu. Jejím smyslem je porovnávání skutečností, které v podstatě ani porovnat řádně nejdu. Zakotvení této zásady můžeme také nalézt v čl. 3 odst. 8 Protokolu II k Úmluvě o některých

konvenčních zbraních a také ve Statutu Mezinárodního trestního tribunálu, který v čl. 8 odst. 2 b)(iv) říká, že válečným zločinem se rozumí případy závažného porušení zákonů a obyčejů platných v mezinárodních ozbrojených konfliktech, mezi které patří i „úmyslné zahájení útoku s vědomím, že v souvislosti s takovým útokem dojde ke ztrátám na životech nebo zranění civilních osob či poškození civilních objektů nebo k rozsáhlým a závažným škodám na přírodním prostředí, které budou zjevně nepřiměřené v poměru k očekávané konkrétní a přímé celkové vojenské výhodě“²⁸.

Tato zásada byla v konfliktech nedávné doby poměrně hojně porušována. Jedná se například o konflikty v Čečensku, Kosovu, na Blízkém východě či v bývalé Jugoslávii²⁹.

3.5 Zásada zákazu nerozlišování

Tato zásada slouží k ochraně civilního obyvatelstva. Obsahem tohoto pravidla je požadavek, aby v ozbrojeném konfliktu při bojových akcích a vedení útoků od sebe byli za všech okolností odlišováni kombatanti a civilisté, stejně jako vojenské a civilní objekty, a aby ti, kdo se bojů přímo neúčastní, byli zasaženi co nejméně.

Zvykové právo vždy rozlišovalo mezi vojáky a civilním obyvatelstvem, nebo alespoň jeho některými kategoriemi, jako jsou např. ženy a děti. Úvahy o tom, že války by měly být vedeny pouze mezi vojáky, zatímco civilisté by měli být ušetřeni, se objevily již v 16. století. Později Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) ve svém díle „Du Contrat Social“³⁰ (1762) vyjádřil tezi, že ozbrojený konflikt je vztahem mezi státy, nikoli mezi jednotlivými lidmi. Vztah mezi jednotlivci vzniká pouze náhodně, a to ne jako mezi příslušníky určitého státu, ale jako mezi jeho obránci. Vzhledem k tomu, že cílem války je oslabit nepřátelský stát, měly by jednotlivé útoky být vedeny pouze proti obráncům

²⁸ Ondřej J., Potočný M.: *Obecné mezinárodní právo v dokumentech*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 3. doplněné vydání, 2010, s. 323.

²⁹ Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L. : *Customary International Humanitarian Law*, díl II. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 320.

³⁰ O společenské smlouvě.

takového státu a nikoli proti civilní populaci, která se na nepřátelských akcích nepodílí³¹. Tato myšlenka se dočkala vyjádření i v některých úmluvách tehdejší doby.

Zásada zákazu nerozlišování byla ztvrzena v Lieberově kodexu a také v preambuli Petrohradské deklarace, která říká, že válka by měla být vedena proti nepřátelským ozbrojeným silám a nikoli proti civilnímu obyvatelstvu.

Zásada nebyla dlouhou dobu kodifikována. Před druhou světovou válkou byla pouze obyčejovým pravidlem. Její výklad byl podřízen individuálním zájmům, a proto se praxe během druhé světové války tak vzdálila skutečnému smyslu této zásady. Docházelo k jejímu stálému porušování jednotlivými stranami.

První kodifikace se dočkala v čl. 48 Dodatkového protokolu I z roku 1977. V této době ale byla již považována za obecně uznávané pravidlo mezinárodního práva. Čl. 48 Dodatkového protokolu I říká, že civilní obyvatelstvo jako takové nesmí být předmětem útoku. Vzhledem k tomu, že se jedná o mezinárodní obyčej, musí být tato zásada dodržována všemi stranami všech konfliktů.

Na základě tohoto pravidla jsou zakázány veškeré útoky, které nerozlišují mezi vojenskými a civilními objekty. Zde je ale nutno dodat, že ač se toto rozlišení jeví jako poměrně jasné, tak ve skutečnosti, to tak vždy být nemusí. V podstatě každý civilní objekt se může během chvíle změnit ve vojenský. Pokud je rodinný dům obsazen vojenskou jednotkou, v tu chvíli se z něj stává legitimní vojenský cíl a okamžikem kdy vojenská jednotka takovýto dům opustí, stane se opět civilním objektem.

Mezi útoky s nerozlišujícím účinkem lze zařadit: útoky, které nesměřují proti vojenskému cíli; prostředky a způsoby boje, které nelze přímo zaměřit proti vojenskému cíli (jejich účinek nelze omezit) a nebo jiné způsoby a prostředky, které zapříčiňují jiný účinek mezinárodním právem zakázaný (čl. 51 odst. 4 Dodatkového protokolu I z roku 1977). Dopuštění se útoku majícího nerozlišující účinky zakládá podle čl. 8 odst. 2 b)(i) a e)(i) Statutu mezinárodního trestního soudu odpovědnost za válečný zločin³².

Význam této zásady potvrdil také Mezinárodní soudní dvůr v posudku týkajícím se legality hrozby nebo použití jaderných zbraní z roku 1996³³ a dále také Mezinárodní

³¹ Fleck, D. (ed.): The Handbook of International Humanitarian Law. Oxford: Oxford University Press, 2. vydání, 2008, s. 19 – 20.

³² Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 84/2009 Sbírky mezinárodních smluv.

³³ „Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapon“ - tento posudek byl podán Mezinárodní soudním dvorem 8. července 1996 jako odpověď na otázku položenou Valným shromážděním OSN. To 15.

trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii v případech Martić³⁴ a Kupreškić³⁵. Účelem této zásady je podle Mezinárodního soudního dvora ochrana civilistů a civilních objektů, které mají být uchráněny útoků, a proto jsou zakázány zbraně, které nejsou schopny rozlišovat mezi civilními a vojenskými cíli.

Tato zásada byla v masivním měřítku porušována během druhé světové války všemi stranami konfliktu, a to především při bombardování velkých měst. Dále byla podle Organizace spojených národů (dále jen „OSN“) a dalších mezinárodních organizací také porušena během některých konfliktů, které se odehrály v nedávné době. Jedná se mimo jiné o konflikty v Afghánistánu, Bosně a Hercegovině (Rada bezpečnosti OSN odsoudila bombardování, kterého se dopustili Bosenští Srbové na civilních obyvatelích v Maglaji³⁶), Čečensku či Kosovu (podle Rezoluce Rady bezpečnosti OSN přijaté v roce 1998 se srbské ozbrojené síly a jugoslávská armáda dopustily nerozlišujícího užití síly³⁷, což mělo za následek značné množství civilních obětí).

Výrazným fenoménem poslední doby je dobrovolné se vystavování civilistů nebezpečí tím, že vlastními těly chrání vojenské cíle. Jako příklad může posloužit dobrovolné rozmístění civilistů v Kosovu v roce 1999 na mosty, o nichž se domnívali, že by mohly být předmětem útoku a být tak zničeny. Nakonec k útokům nedošlo, ale je otázka, jak by tato situace byla posuzována, pokud by byl útok skutečně realizován. Byli by tito civilisté považováni stále za civilisty, a nebo se svým jednáním svého statusu dobrovolně zřekli a tudíž dále nepoživali dále své ochrany podle mezinárodního práva? Otázky zapojení se civilistů do bojů jsou vždy velmi komplikované a musí být posuzovány s přihlédnutím ke všem okolnostem jednotlivých případů. Ve výše uvedeném případě si troufám tvrdit, že se civilisté svého civilního statusu zřekli tím, že se dobrovolně a vědomě zapojili do vojenské akce a chránili legitimní vojenský cíl, o němž předem věděli, že se s největší pravděpodobností může stát předmětem útoku. Civilisté jsou i přes existenci této zásady vystaveni důsledkům války, protože může

prosince 1994 přijalo rezoluci A/RES/49/75K, ve které položilo otázku, zda je hrozba či použití jaderných zbraní za všech okolností podle mezinárodního práva zakázáno.

³⁴ <http://www.icty.org/x/cases/martic/tjug/en/070612.pdf>

³⁵ <http://www.icty.org/sid/7910>

³⁶ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/129/93/PDF/N9412993.pdf?OpenElement> –
Statement by the President of the Security Council S/PRST/1994/11

³⁷ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement> –
Rezoluce Rady bezpečnosti 1199 (1998)

docházet k náhodným ztrátám na lidských životech, stejně jako k jiným škodám na civilních cílech, které jsou do určité míry akceptovány.

3.6 Zásada zakazující způsobování nadměrných zranění a zbytečných útrap

Další velmi důležitou zásadou je zásada zakazující používání prostředků a způsobů vedení ozbrojených konfliktů, které mohou způsobit nadměrná zranění nebo zbytečné útrapy. Tato zásada poukazuje na účinek zbraní na komatanty. Ve své podstatě je každá zbraň schopna způsobit nadměrné útrapy, a proto není důležitý pouze druh zbraně, ale záleží i na způsobu jejího použití. Zbytečné útrapy je poměrně obtížné definovat, jelikož se jedná o pojem značně subjektivní. O definici se pokusil Mezinárodní soudní dvůr v posudku týkajícím se legality hrozby nebo použití jaderných zbraní z roku 1996. Vymezuje v něm zbytečné útrapy jako taková zranění, která jsou závažnější než je nutné pro dosažení legitimního vojenského cíle³⁸. Dále zde také říká, že toto pravidlo by mělo být dodržováno bez ohledu na to, zda stát ratifikoval či neratifikoval některou z úmluv, která jej obsahuje.

Hlavním cílem této zásady je zamezit zbytečným útrapám komatantů a to takovým, které postrádají vojenskou nutnost, z čehož lze dovodit, že určitá míra utrpení je přípustná. Jsou zakázány zbraně, které přes nadměrné útrapy nepřinášejí žádnou vojenskou výhodu.

Zásada zakazující zbytečné útrapy je zachycena v preambuli Petrohradské deklarace (1868). Zde se říká, že nezbytné požadavky války by měly ustoupit požadavkům humanity. V současné době význam preambule deklarace převažuje nad jejím samotným obsahem. Ze zásady zakazující zbytečné útrapy vychází pak zákaz obsažený v úmluvě samotné. Jsou zde zakázány prostředky, které zbytečně, nad nutnou míru, způsobují útrapy nebo smrt komatantů, aniž by z toho plynula jakákoli vojenská výhoda.

³⁸ Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L. : Customary International Humanitarian Law, díl II. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 1549.

Dalšího písemného vyjádření se této zásadě dostalo v Řádu války pozemní. Ten v čl. 23e stanovuje zákaz zbraní způsobujících nadměrná zranění, přičemž význam tohoto sousloví není nikde zcela přesně definován. Toto pravidlo zakazuje použití zbraní, které tyto nadměrné útrapy zbytečně zhoršují nebo vyvolávají.

Tato zásada je Mezinárodním výborem Červeného kříže považována za obyčejovou normu mezinárodního práva, a proto je třeba řídit se jí jak v mezinárodních tak v ostatních konfliktech bez ohledu na to, zda jsou jeho účastníci vázáni tou či onou úmluvou. V písemných pramenech práva je dále vyjádřena v čl. 35 odst. 2 Dodatkového protokolu I³⁹ z roku 1977 k Ženevským úmluvám o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z roku 1949, kde je zakázáno používat zbraně, munici, materiál a způsoby vedení války, které mohou způsobit nadměrná zranění či zbytečné útrapy. Tato zásada byla vtělena také do preambule Úmluvy o některých konvenčních zbraních (1980) stejně jako do preambule Ottawské konvence (1997)⁴⁰ a dále je obsažena v mnohých vojenských řádech jednotlivých států⁴¹.

Užití způsobů vedení ozbrojených konfliktů, které způsobují zbytečná nadměrná zranění či zbytečné útrapy je také podle Statutu Mezinárodního trestního tribunálu válečným zločinem⁴².

4. Dělení práva ozbrojených konfliktů

V literatuře se častokrát objevuje dělení práva ozbrojených konfliktů, a proto bych chtěla uvést dvě z nich, která považuji za základní.

Podle původu je možné odlišovat právo haagské a právo ženevské. Předmětem práva ženevského, které někdy bývá označováno také jako právo humanitární, je především ochrana různých kategorií osob v ozbrojených konfliktech. Naproti tomu právo haagské upravuje způsoby a prostředky vedení ozbrojených konfliktů. Jeho účelem je především

³⁹ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 168/1991 Sbírký zákonů.

⁴⁰ Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a jejich zničení.

⁴¹ Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L.: Customary International Humanitarian Law, díl II. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 1509 – 1520.

⁴² Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 84/2009 Sbírký mezinárodních smluv - čl. 8 odst. 2 b) (xx) Statutu.

ochrana příslušníků ozbrojených sil. Základy haagského práva byly položeny na haagských mírových konferencích na přelomu 19. a 20. století.

Tato dvě „práva“ od sebe ale nelze zcela striktně oddělovat. V současné době již tvoří téměř komplexní systém označovaný jako „mezinárodní humanitární právo“.

Dále můžeme právo ozbrojených konfliktů dělit podle toho, zda se jedná o konflikt mající povahu mezinárodního ozbrojeného konfliktu, který je charakteristický boji mezi ozbrojenými silami alespoň dvou států, a nebo o konflikt, který nemá povahu mezinárodního ozbrojeného konfliktu, který probíhá na území jednoho státu mezi jeho ozbrojenými jednotkami a dalšími organizovanými ozbrojenými skupinami. Pokud ale své jednotky některé ze stran konfliktu poskytne jiný stát, tak by tento konflikt měl být již považován za konflikt mezinárodní povahy.

Do žádné z těchto skupin konfliktů se ale neřadí vnitřní nepokoje. Některé principy mezinárodního válečného práva avšak platí i v těchto konfliktech, vzhledem k tomu, že čl. 3 všech Ženevských úmluv byl označen za tzv. minimální standard, který byl rozsudkem Mezinárodního soudního dvoru v případě Nicaragua v. US prohlášen za obyčejové pravidlo, a musí tak být dodržován i státy, které k úmluvám nepřistoupily.

Ne vždy je zcela jednoznačné o jaký typ konfliktu se jedná. Odborná veřejnost někdy namítá, že toto dělení je již dávno přežitě. Toto dělení má však stále význam, vzhledem k tomu, že ještě zdaleka ne všechny úmluvy se vztahují i na konflikty nemající povahu konfliktu mezinárodního.

5. Vybrané dokumenty haagského práva - počátky

Následující část mé práce je věnována jednomu z prvních mezinárodních dokumentů, které vznikly v počátcích právní regulace ozbrojených konfliktů a dodnes jsou součástí platného práva.

5.1 Petrohradská deklarace o zákazu výbušných střel malého kalibru

Jedná se o první mezinárodní smlouvu, která zakazuje použití jednoho konkrétního druhu zbraní. Petrohradská deklarace o zákazu výbušných střel malého kalibru byla přijata v roce 1868. Je to mnohostranný dokument omezující používání válečných zbraní. 19 států se v něm zavázalo, že nebudou ve válce pozemní ani námořní užívat jakékoli náboje o váze menší než 400 gramů⁴³, které obsahují výbušné, třaskavé nebo zápalné látky a mohou být vypáleny z protipěchotních pušek. Ustanovení deklarace se tedy nevztahuje na dělostřeleckou munici pod tímto váhovým limitem, která je dnes používána. Zákaz v ní obsažený vychází z názoru, že cílem války je přemožení odporu protivníka. K tomuto záměru ale není možné používat neomezené prostředky, zejména tedy takové, které by zbytečně zvyšovaly útrapy nebo zbytečně způsobovaly smrt. K učinění lidí neschopných k boji postačí užití nábojů obyčejných, a proto není nutné používat náboje, které nejsou o nic efektivnější než náboje běžné a které navíc způsobují závažnější zranění. Úmluva tak z důvodu zbytečných útrap zakazuje jeden z bojových prostředků.

V současné době je největší význam této deklarace spatřován právě v tom, že ve své preambuli obsahuje zásadu, že bojující strany nemají neomezenou možnost volby prostředků pro vedení boje a dále v kodifikaci obecného zvykového pravidla zakazujícího použití zbraní způsobujících nadměrné utrpení⁴⁴. Jedná se o jednu ze základních zásad práva ozbrojených konfliktů, podle které je stále poměřována legálnost všech zbraní a způsobů vedení ozbrojených konfliktů.

⁴³ 400 gramů byla váha nejmenších dělostřeleckých nábojů v době vzniku deklarace – na tyto náboje se zákaz nevztahoval, jelikož mohly zneškodnit více mužů najednou.

⁴⁴ Fleck, D. (ed.): *The Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press, 2. vydání, 2008, s. 22.

5.2 Haagské mírové konference 1899 a 1907 – přijaté dokumenty

Haagské mírové konference představují mezník ve vývoji mezinárodního práva ozbrojených konfliktů. Byl na nich položen základ pro jeho kodifikaci. Všechny dosavadní pokusy o kodifikaci mezinárodního válečného práva (Petrohradská deklarace, Bruselská deklarace⁴⁵, ale i Lieberův zákoník⁴⁶) se staly inspiračním zdrojem pro Haagskou mírovou konferenci, která byla svolána z podnětu ruského cara Mikuláše II. v roce 1899 a uskutečnila se v Haagu. I když myšlenka ke svolání mírové konference zní velkolepě, tak je na místě přiznat, že cara Mikuláše II. k tomu vedly zcela jiné, méně idealistické důvody.

V tehdejší době v Evropě probíhalo poměrně masivní zbrojení. Válka byla stále ještě považována za prostředek politiky státu. Vojenská technika procházela velmi rychlým vývojem, což si vynucovalo stálé obnovování vojenské výzbroje, které nadmíru zatěžovalo státní pokladny. Z důvodu, že ruský státní rozpočet na tom nebyl příliš dobře a car nevěděl, jak ještě dlouho bude Rusko v těchto „závodech“ stačit, navrhnul svolání mírové konference. Přestože se cíle konference, kterým byla dohoda o omezení zbrojení, dosáhnout nepodařilo, znamenala důležitý krok, který naznačoval, jakým směrem by se mohl ubírat budoucí vývoj. Přijetí úmluv týkajících se zlidšťování války bylo samo o sobě významným krokem. Výsledkem I. Haagské mírové konference bylo přijetí tří úmluv⁴⁷ a tří deklarácí⁴⁸.

Nejdůležitějším počinem konference byla beze sporu kodifikace mezinárodního válečného práva, které slouží k usměrňování vedení ozbrojených konfliktů. Válka jako taková zakázána nebyla, ale byly stanoveny zásady jejího vedení, stejně jako byly

⁴⁵ Bruselská deklarace z roku 1874 následovala po Petrohradské deklaraci. Jedná se o první pokus o kodifikaci pozemního práva válečného. Deklarace není právně závazná, protože její návrh nikdy nevstoupil v platnost.

⁴⁶ Lieberův kodex (Instruction for the Government of Armies of the United States in the Field) byl vyhlášen americkým prezidentem A. Lincolnem v roce 1863. Jedná se o vojenský řád vytvořený právníkem Francisem Lieberem, který poskytuje podrobná pravidla týkající se pozemní války. Je to vnitrostátní dokument, podle kterého měly postupovat Unijní ozbrojené síly v Americké občanské válce (1861 – 1865), a který měl ale značný vliv na snahy kodifikovat válečné právo.

⁴⁷ Úmluva o pokojném vyřizování mezinárodních sporů,
Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války s příloženým Řádem pozemní války,
Úmluva o ochraně raněných, nemocných a trosečníků pro válku námořní.

⁴⁸ Deklarace o vrhání střel a výbušných látek z balónů,
Deklarace o zákazu střel šířících dusivé či zhoubné plyny,
Deklarace o zákazu zplošťujících nebo rozšiřujících se nábojů.

některé prostředky a způsoby jejího vedení zakázány. Cílem přijatých Úmluv byla snaha o větší humanizaci válek. Dalším důležitým faktem je skutečnost, že zde byl položen základ kodifikaci nejenom mezinárodního práva ozbrojených konfliktů, ale mezinárodního práva vůbec.

Druhá Haagská mírová konference byla svolána z podnětu amerického prezidenta Theodora Roosevelta (1858 – 1919). Jejím hlavním cílem byla snaha o udržení mezinárodního míru. Konference znamenala vrchol vývoje mezinárodního práva před první světovou válkou. Bylo zde uzavřeno 13 smluv.

Haagské úmluvy pojednávající o právu ozbrojených konfliktů jsou ve značné míře stále platným mezinárodním právem. Podle posudku Mezinárodního soudního dvora týkajícího se legality hrozby nebo použití jaderných zbraní jsou ustanovení obsažená v Haagských úmluvách považována za mezinárodní obyčej.

5.2.1 Deklarace o zákazu zplošťujících nebo rozšiřujících se nábojů

Declaration Prohibiting the Use of Expanding Bullets

Tato deklarace svým obsahem navazuje na Petrohradskou deklaraci. Je dalším dokumentem, který staví mimo zákon nepřiměřeně nelidské zbraně. Byla přijata na Haagské konferenci v roce 1899. Je v ní zakázáno používat tříštivé střely známé také jako tzv. střely dum-dum⁴⁹. Jejich nebezpečnost spočívá v tom, že hrot je bez pláště, nebo je oslaben. Pak se taková střela lehce deformuje a zapříčiňuje vážné poničení tkání, což může mít za následek masivní krvácení. Jejich zákaz je v dnešní době všemi státy všeobecně uznáván. Zákaz používání těchto střel je považován za vyjádření obyčejového práva. Jejich používání je zároveň definováno jako válečný zločin ve Statutu Mezinárodního trestního soudu⁵⁰.

⁴⁹ Jedná se o střely, které byly vyvinuty britskou armádou pro boj proti domorodcům v Indii. Označení „dum-dum“ dostaly podle města v Indii, blízko kterého byly poprvé vyráběny.

⁵⁰ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 84/2009 Sbírkou mezinárodních smluv - Čl. 8 odst. 2 b)(xix) Statutu.

5.2.2 Úmluva o zákonech a obyčejích pozemní války s přiloženým Řádem války pozemní

Convention and Regulations on Laws and Customs of War on Land

Jedná se zřejmě o nejvýznamnější výsledek Haagských konferencí. Úmluva společně s Řádem byly přijaty na I. Haagské mírové konferenci a na II. Haagské konferenci v roce 1907 se dočkaly revizních úprav. Obsahují rozličná pravidla pro vedení pozemní války. V dnešní době jejich význam spočívá převážně v tom, že kromě zvláštních zákazů uvádí i některé obecné principy.

Mezi jinými například v čl. 22 Řád obsahuje obecné pravidlo o tom, že strany ozbrojeného konfliktu nemají neomezené právo při výběru prostředků k boji s nepřítelem. Při jejich volbě musí strany respektovat jak jednotlivé smluvní zákazy, tak zákazy práva zvykového. Válčící strany mohou volit pouze z dovolených prostředků. Tato zásada se svého vyjádření dočkala již v Petrohradské deklaraci.

Dále Řád v čl. 23a vyjadřuje zákaz používání jedů a jedem napuštěných zbraní. Toto pravidlo se vztahuje především na případy otravování studní a jiných zdrojů vody, ze kterých nepřítel odebírá pitnou vodu. Na toto pravidlo můžeme v podstatě pohlížet jako na vyjádření obecného zákazu použití chemických a bakteriologických zbraní, tj. zbraní hromadného ničení.

V čl. 23e Řád obsahuje zákaz užití zbraní, střel nebo látek způsobujících nadměrná zranění, přičemž význam tohoto sousloví není nikde závazně vyjádřen. Toto ustanovení zakazuje použití zbraní, které tyto nadměrné útrapy zbytečně zhoršují nebo je mohou vyvolávat. Zásada zákazu prostředků způsobujících nadměrné utrpení byla později znovu formulována v čl. 35 Dodatkového protokolu I z roku 1977 k Ženevským úmluvám z roku 1949.

V čl. 25 Řádu je obsažen základ zásady o zákazu nerozlišování. Tato zásada je ale výslovně uvedena až v Dodatkovém protokolu I z roku 1977 k Ženevským úmluvám z roku 1949.

Velmi důležitou částí Úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války je její preambule, která obsahuje tzv. Martensovu kluzuli. Ta říká, že: „Dokud by nemohl být sepsán úplnější válečný zákoník, pokládají Vysoké smluvní strany za prospěšné stanovit, že

v případech, které nejsou pojaty v ustanoveních řádu jimi přijatého, obyvatelstvo a válčící strany zůstanou pod ochranou a vládou zásad mezinárodního práva, jak jsou patrné ze zvyklostí mezi civilizovanými národy stávajících, ze zákonů lidskosti a z požadavků veřejného svědomí⁵¹. Ačkoli tato věta byla formulována při řešení otázky ozbrojeného odporu v okupovaných oblastech, její význam má dosah daleko za hranice tohoto problému. Tato klauzule říká, že bez ohledu na to, zda selže či neseleže vyjednávání, vedení války se vždy bude řídit existujícími zásadami mezinárodního práva.

Tato klauzule byla v upravené verzi později vtělena do čl. I odst. 2 Dodatkového protokolu I z roku 1977 k Ženevským úmluvám z roku 1949 a její důležitost potvrdil i Mezinárodní soudní dvůr v posudku z roku 1996 ve věci legality jaderných zbraní.

Úmluva a Řád dále obsahují vedle obecných zásad vedení ozbrojených konfliktů také konkrétní zakázané prostředky a způsoby jejich vedení, které jsou dále rozvinuty a doplněny dalšími úmluvami.

6. Mezinárodněprávní regulace používání konvenčních zbraní – 20. a 21. století

Pro otázku mezinárodněprávní regulace používání konvenčních zbraní je nutné vymezit, které zbraně můžeme považovat za konvenční.

Asi nejvýstižnější je negativní vymezení konvenčních zbraní, které ale také nelze považovat za uspokojivé. Za konvenční zbraně jsou považovány všechny zbraně, které nepatří mezi zbraně jaderné a jiné zbraně hromadného ničení. Zbraněmi hromadného ničení se rozumí atomové bomby, radioaktivní zbraně, smrtící chemikálie a zbraně biologické, a všechny další zbraně v budoucnu vyvinuté, které by měly podobný ničivý účinek, jako zbraně výše uvedené⁵². Postoj, že konvenční zbraně jsou všechny zbraně kromě zbraní hromadného ničení, byl pak aplikován na všechny následující práce

⁵¹ Bajgar J., Erlebachová Z., Hlaváček I., Kosinová V., Liška P.: Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva, II. díl. Vydala Správa sociálního řízení, 1992, s. 16 – 17.

⁵² <http://www.un.org/disarmament/HomePage/ODAPublications/DisarmamentStudySeries/PDF/SS-12.pdf>; UN Study on Conventional Disarmament, New York, 1985, s. 6.

týkající se konvenčních zbraní v rámci OSN. Tato charakteristika konvenčních zbraní není plně uspokojivá, ale mezinárodní právo žádnou lepší nenabízí.

Na základě negativního vymezení je arzenál konvenčních zbraní poměrně různorodý. Můžeme je dělit na těžké, mezi které patří například tanky, bojové letouny, dělostřelectvo, a na lehké, kam zařadíme zbraně jako jsou pušky, samopaly či kulomety. Obecně jsou charakteristické tím, že se jedná o zbraně s menším rozsahem ničivých účinků.

6.1 Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení, nebo mít nerozlišující účinky

Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or Have Indiscriminate Effects

Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení, nebo mít nerozlišující účinky bývá zkráceně označována jako Úmluva o některých konvenčních zbraních. Jedná se o zastřešující dohodu o zákazu nebo omezení použití specifických zbraní nebo určitých způsobu vedení války, které jsou popsány v řadě jednotlivých protokolů. Smyslem této Úmluvy je zákaz či omezení určitých typů zbraní, které jsou považovány za zbraně způsobující nadměrné či neúnosné utrpení nebo ty, které z hlediska svého účinku nerozlišují mezi vojáky a civilisty. Ačkoli již před přijetím Úmluvy existoval mezinárodní obyčej zakazující použití takových zbraní, v praxi nebyl státy příliš dodržován, a proto bylo rozhodnuto o jeho pozitivněprávním zakotvení. Úmluva má smíšený charakter, což znamená, že obsahuje jednak ustanovení týkající se použití některých druhů zbraní, tak některé prvky odzbrojení.

6.1.1 Historické souvislosti

Mezinárodní společenství se v období po druhé světové válce, v níž bylo svědkem úděsných válečných událostí, v oblasti práva ozbrojených konfliktů soustředilo především na regulaci zbraní hromadného ničení. S blížícím se koncem soutěžení ve zbrojení mezi dvěma supervelmocemi a se snižující se pravděpodobností nové masivní jaderné hrozby se pozornost počala obracet k do té doby opomíjeným konvenčním zbraním.

V 70. letech 20. století došlo ke zlepšení vztahů mezi státy NATO a Varšavské smlouvy. Otevřel se tak prostor pro možné rozhovory o omezení konvenčních zbraní. V letech 1974 – 1977 se z podnětu Mezinárodního výboru Červeného kříže konala v Ženevě diplomatická konference, na níž byly přijaty dva Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám o ochraně obětí ozbrojených konfliktů (1949), které podstatnou měrou rozšířily ochranu těchto obětí. Jedním z výsledků této konference byla výzva ke svolání konference další, která se bude zabývat omezením či zákazem některých konkrétních zbraní. Výsledkem této iniciativy byla nová jednání, která proběhla v letech 1979 – 1980. Na základě těchto jednání byla přijata Úmluva o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení, nebo mít nerozlišující účinky. Úmluva se týká některých nejčastěji používaných a nejnebezpečnějších konvenčních zbraní. Jde o konkretizaci obecných zásad zákazu nerozlišování mezi vojáky a civilisty a zákazu způsobení nadměrných útrap.

6.1.2 Obecně k Úmluvě

Struktura Úmluvy⁵³ byla vytvořena tak, aby Úmluva v budoucnu byla schopna svým obsahem pružně reagovat na vývoj v oblasti konvenčních zbraní. Úmluva samotná má formální charakter a obsahuje pouze ustanovení týkající se její účinnosti, odstoupení od ní a ustanovení o hodnotících konferencích. Všechna podstatná ustanovení týkající se zákazů nebo omezení použití specifických zbraní nebo zbrojních systémů jsou obsažena v jednotlivých protokolech.

⁵³ Úmluva je tvořena úmluvou samotnou a k ní přijatými protokoly.

Úmluva byla přijata společně s prvními třemi protokoly⁵⁴ 10. října 1980 a v platnost vstoupila 2. prosince 1983, tedy šest měsíců poté, kdy dvacátý stát uložil své ratifikační či obdobné listiny u deponitáře Úmluvy, kterým je Generální tajemník OSN. V současné době je stranami Úmluvy 113 států⁵⁵.

již bylo řečeno výše, Úmluva má flexibilní strukturu. Její vztah k protokolům je vyjádřen v čl. 4 Úmluvy, který stanoví: „Vyjádření souhlasu být vázán kterýmkoli protokolem přiloženým k této Úmluvě bude fakultativní pro každý stát za předpokladu, že v době uložení listin o ratifikaci, přijetí nebo schválení této Úmluvy nebo přístupu k ní uvědomí deponitáře o svém souhlasu být vázán dvěma nebo více protokoly.“⁵⁶ Vyjádření souhlasu být vázán kterýmkoli protokolem přiloženým k této Úmluvě je na uvážení každého státu. V době uložení listin o ratifikaci, přijetí nebo schválení této Úmluvy musí strana projevít úmysl být vázána alespoň dvěma nebo více protokoly. Kdykoli po uložení listin o ratifikaci, přijetí nebo schválení Úmluvy nebo přistoupení, může stát oznámit deponitáři svůj souhlas být vázán kterýmkoli dalším přiloženým protokolem, kterým doposud vázán nebyl. Každý z protokolů, kterým je smluvní stát vázán, se pro něj stane nedílnou součástí Úmluvy.

Úmluva v čl. 8 počítá s konáním konferencí, na nichž se mají projednávat pozměňovací návrhy k Úmluvě či k jednotlivým protokolům. Díky tomuto mechanismu byl například na konferenci v roce 1996 doplněn Protokol II o zákazu nebo omezení použití určitých konvenčních zbraní. V čl. 8 odst. 2 je umožněno, aby kterákoli smluvní strana navrhla přijetí nových protokolů, které se vztahují na jiné kategorie konvenčních zbraní, než které jsou předmětem již přiložených protokolů. Dodatky k samotné Úmluvě mohou být přijímány pouze smluvními státy a dodatky ke konkrétnímu protokolu jsou oprávněny přijmout pouze státy, které jsou takovým protokolem vázány.

Flexibilní struktura Úmluvy a jejích protokolů s sebou také přináší určitou nerovnováhu v jejich dodržování. Všechny státy, které jsou smluvními stranami Úmluvy, nemusí být nezbytně stranami stejných protokolů.

⁵⁴ Protokol I o zákazu použití zbraní se střepinami nezjistitelnými rentgenovými paprsky,
Protokol II o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků,
Protokol III o zákazu nebo omezení použití zápalných zbraní.

⁵⁵ www.unog.ch.

⁵⁶ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sbírký mezinárodních smluv.

V průběhu posledních let došlo k výraznému pokroku směrem k všeobecnému dodržování mezinárodního obyčeje, ale přesto ještě řada členských států OSN k Úmluvě a jejím protokolům nepřistoupila. Přestože většina států Evropy, Severní a Latinské Ameriky a Karibské státy již k Úmluvě přistoupily, míra jejího dodržování zůstává stále nízká v Africe a v Asii (především v jihovýchodní Asii a na Blízkém Východě). V současné době alespoň polovina ze států, které nejsou stranami Úmluvy, je zasažena minami a výbušnými zbytky války. Některé z těchto států stále jsou, nebo v nedávné době byly, zapojeny do ozbrojených konfliktů se všemi jejich negativními humanitárními důsledky.

V roce 2001 se v Ženevě konala druhá revizní konference smluvních stran Úmluvy, která byla významná především z důvodu rozšíření aplikace Úmluvy. Smluvní strany zde doplnily Úmluvu v tom smyslu, že Úmluva a její protokoly budou aplikovány i na konflikty, které nemají mezinárodní charakter. 18. května 2004 se Norsko stalo dvacátou zemí, která u deponitáře Úmluvy uložila ratifikační listiny, a tudíž tímto dnem výše uvedené rozšíření nabylo platnosti. Volnost výběru zbraní tak byla omezena i v konfliktech nemajících mezinárodní povahu, které v současné době tvoří významnou část probíhajících konfliktů, a byla tak posílena ochrana člověka.

6.2 Protokoly k Úmluvě o některých konvenčních zbraních

6.2.1 Protokol I o zákazu použití zbraní se střepinami nezjistitelnými rentgenovými paprsky

Protocol I on Non-Detectable Fragments

Protokol I byl přijat bez jakýchkoli obtíží společně s Úmluvou. Jeho obsah v podstatě pouze konkretizuje obecnou zásadu zákazu použití zbraní způsobujících zbytečná zranění vyjádřenou již dříve v Petrohradské deklaraci a v čl. 23 e) Haagské úmluvy. Je velmi stručný - obsahuje pouze jednu větu: „Je zakázáno používat jakékoli zbraně,

jejichž primárním účinkem je zranění střepinami, které jsou v lidském těle nezjistitelné rentgenovými paprsky.⁵⁷

Protokol zakazuje užití všech zbraní, jejichž hlavním účinkem je způsobit zranění úlomky, které v lidském těle nejsou zjistitelné rentgenovými paprsky, protože jsou vyrobeny například z plastu, dřeva, skla, a nebo jiných obdobných materiálů, které neobsahují jakékoliv detekovatelné části. Tyto zbraně výrazně znesnadňují lékařskou péči a nepřiměřeně prodlužují dobu rehabilitace zraněného⁵⁸. Pokud by takováto zbraň byla použita, tak by došlo k porušení v podstatě všech základních principů mezinárodního humanitárního práva.

Pro aplikaci Protokolu I je důležitým pojmem „primární účinek“. Zákaz se tak vztahuje pouze na ty zbraně, které jsou přímo určené ke způsobení zranění nezjistitelnými úlomky, ale již ne na zbraně, které tyto úlomky obsahují. Jedná se především o zbraně, které mohou zapříčinit, že se nezjistitelné úlomky dostanou do lidského organismu, ale způsobení takového zranění je pouze vedlejším účinkem. Mezi takové zbraně se řadí například některé typy min. Není neobvyklé, že mají plastový plášť, aby nebyly zjistitelné detektory. Na tyto zbraně se ustanovení tohoto protokolu nevztahují. Dále se Protokol I netýká zbraní, jejichž primární účinek není namířen proti lidským bytostem a také zbraní, jejichž úlomky jsou rentgenovými paprsky zjistitelné.

Ustanovení tohoto protokolu slouží především k ochraně příslušníků ozbrojených sil.

6.2.2 Protokol II o zákazu nebo omezení použití min, nástrah a jiných prostředků

Protocol II on Prohibitions or Restrictions on the Use of Mines, Booby Traps, and Other Devices

Pozornost se k pozemním minám počala obracet v 60. a 70. letech 20. století, kdy se tato zbraň stala oblíbeným nástrojem teroristů⁵⁹. Protokol II byl přijat současně

⁵⁷ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sbírkou mezinárodních smluv.

⁵⁸ Fleck D. (ed.): *The Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press, 2. vydání, 2008, s. 140.

⁵⁹ Detter I.: *The Law of War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2. vydání, 2000, s. 218.

s Úmluvou v roce 1980. Na hodnotící konferenci v Ženevě v roce 1996 byl doplněn o několik ustanovení, kterými do něj byly zavedeny určité nové prvky, čímž došlo k odstranění některých jeho nedostatků. Došlo k rozšíření jeho působnosti i na ozbrojené konflikty, které nemají mezinárodní charakter. Nově bylo zakázáno použití nezjistitelných min, byla založena povinnost po skončení nepřátelských akcí zničit miny a minová pole, povinnost vést podrobné záznamy o minových polích a umístěných minách, byla přijata trestní legislativa, na jejímž základě by byla trestná vážná porušení Protokolu II atd..

Pozemní miny tvoří významnou součást výzbroje mnohých ozbrojených sil. Jsou jednou z nejpoužívanějších a nejnebezpečnějších konvenčních zbraní. Jedná se o zbraň zkonstruovanou jak k ničení tanků a jiných vozidel, tak k zabíjení lidí. Zejména protipěchotní miny jsou mimořádně nebezpečné.

Podle zprávy Generálního tajemníka OSN bylo na počátku 90. let 20. století v 64 zemích světa rozmístěno více než 110 milionů kusů protipěchotních min a každoročně bylo nově pokládáno dva až pět milionů min nových⁶⁰. Jejich mimořádná nebezpečnost spočívá zejména v tom, že mají přímý a krutý dopad na civilní obyvatelstvo, v jehož řadách způsobují nemalé ztráty. Velmi často jejich exploze končí smrtí anebo závažným zraněním, které ve většině případů vede k amputaci končetin. Celé mezinárodní společenství počalo být čím dál tím více znepokojeno rostoucím množstvím znetvořených civilistů, kteří se stali oběťmi ozbrojených konfliktů. Tento problém se týká především zemí třetího světa, které se potýkají s dostupností běžné lékařské péče vůbec.

Protokol nezakazuje držení min, nebo jejich použití jako takové. Účelem Protokolu II je zakázat použití min, nástrah a jiných prostředků v určitých situacích, a to takových, kde je vážná hrozba, že by mohlo dojít k nerozlišujícímu účinku při jejich využití. Úplný zákaz použití pozemních min se nepodařilo přijmout ani při projednávání jeho změn v roce 1996.

Tento Protokol se podle svého čl. 1 vztahuje na použití min, nástrah a jiných prostředků na souši, ale nevztahuje se na použití protilodních min na moři nebo na vnitrozemských vodních cestách. Minou se zde rozumí veškerá munice umístěná pod zemí, na zemi

⁶⁰ <http://www.icty.org/x/cases/martic/tjug/en/070612.pdf> - zpráva Generálního tajemníka OSN A/49/275 z roku 1994.

nebo v blízkosti země či jiného povrchu a zkonstruovaná tak, aby explodovala přítomností, blízkostí nebo kontaktem osoby či vozidla.

Ustanovení čl. 4 Protokolu II zakazuje používat protipěchotní miny, které jsou neodhalitelné. Tento článek má za cíl znemožnit používat plastové miny, které by mohly uniknout detekci při běžném postupu odhalování min s obyčejným vybavením a mohly by tak představovat vážné riziko jak pro osoby odstraňující miny, tak pro civilisty. Podle nařízení obsaženého v technické příloze Protokolu II, všechny protipěchotní miny vyrobené po 1. 1. 1997 musí mít zabudován, nebo alespoň připojen materiál, který je zjistitelný běžným vybavením pro odhalování min a který dává zpětný signál odpovídající 8 nebo více gramům železa⁶¹.

Podle Protokolu II je každá z vysokých smluvních stran nebo stran konfliktu odpovědná za veškeré miny, nástrahy a jiné prostředky, které použije, a zavazuje se je vyhledat, odstranit a zničit. Je zakázáno používat miny, nástrahy a jiné prostředky, které mají zabudován mechanismus určený k explozi munice v přítomnosti běžných minohledaček v důsledku jejich obvyklého užití při úkonech souvisejících s detekcí⁶². Takovéto mechanismy znemožňují nebo značně znesnadňují odminování po ukončení ozbrojeného konfliktu. Dále je také zakázáno používat miny obsahující mechanismus znemožňující manipulaci⁶³. Jedná se o zákazy do Protokolu II začleněné v roce 1996, které jsou určeny k usnadnění operací odhalujících a odstraňujících miny.

Cílem Protokolu II je chránit před účinky min především civilní obyvatelstvo, ale poskytuje také zvláštní ochranu humanitárním misím. Protokol svými ustanoveními v podstatě jen konkretizuje základní principy obsažené v Dodatkovém protokolu I k Ženevské úmluvě⁶⁴.

Miny ze své podstaty mají nerozlišující účinky. Nejsou schopny rozlišovat mezi invazními vojáky, dětmi a dalšími civilisty. Protokol II proto zakazuje použití těchto zbraní v případech, kdy mohou mít nerozlišující účinek. Tím se rozumí případy, kdy

⁶¹ Fleck, D. (ed.): *The Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press, 2. vydání, 2008, s. 147.

⁶² Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sbírký zákonů - čl. 3 odst. 5 Protokolu II.

⁶³ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sbírký zákonů - čl. 3 odst. 6 Protokolu II.

⁶⁴ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 168/1991 Sbírký zákonů - čl. 51 Dodatkového protokolu I.

miny nejsou umístěny ve vojenském cíli⁶⁵ nebo proti vojenskému cíli zaměřeny, dále když používaná metoda umístění neumožňuje jejich zaměření na určitý vojenský cíl nebo pokud lze očekávat, že tyto zbraně způsobí náhodné ztráty na životech civilistů, jejich zranění, nebo jiné škody na civilních cílech, jež by byly nadměrné v poměru k očekávané konkrétní a přímé vojenské výhodě. Shodná formulace je obsažena v čl. 51 odst. 5 písm. b) Dodatkového protokolu I z roku 1977. Jedná se zde o vyjádření zásady proporcionality mezi ztrátami v civilních řadách a získanou vojenskou výhodou.

Protokol dále obsahuje zákaz použití min pro minování na dálku. Jedná se o miny, které nejsou umístěny přímo, ale jsou dopravovány za pomoci jiných zařízení, kterými mohou být kupříkladu řízené střely, rakety, minomety či svrhávání min z letadel. Pro minování na dálku je zakázáno používat protipěchotní miny, pokud nejsou vybaveny účinným samodestrukčním a samodezadjustačním mechanismem. Technická příloha vyžaduje, aby se miny samozničily do 30 dnů se spolehlivostí alespoň 90 % a aby obsahovaly záložní samodezadjustační zařízení, které v kombinaci se samozničujícím mechanismem způsobí, že mina do 120 dnů od umístění přestane fungovat se spolehlivostí 99,9 %.

Výjimkou z tohoto pravidla jsou případy, kdy jsou miny umístěny ve vojenském prostoru, který je označen a oplocen, monitorován vojenským personálem, popřípadě jiným vhodným způsobem, a tyto miny jsou před opuštěním prostoru odstraněny, s výjimkou případů, kdy je tento prostor postoupen ozbrojeným silám jiného státu, který za něj přebírá odpovědnost.

Před každým umístěním dálkově dopravovaných min, při kterém může dojít k zasažení civilních cílů, musí být dána civilnímu obyvatelstvu včasná výstraha, s výjimkou případů, kdy to okolnosti neumožňují. Je otázkou, co jsou takovéto okolnosti. Někdy se hovoří o taktické nezbytnosti, kam můžeme zahrnout moment překvapení, ochranu letadel a mnoho dalších případů. Výklad tohoto ustanovení může být sporný.

⁶⁵ Podle čl. 2 odst. 6 Protokolu II se „vojenským cílem“ rozumí: „veškeré objekty, které svou povahou, umístěním, účelem nebo užitím účinně přispívají k vojenským akcím a jejichž úplné nebo částečné zničení, obsazení nebo neutralizace za okolností existujících v daném okamžiku představuje jednoznačnou vojenskou výhodu“.

Protokol obsahuje ustanovení o bezpodmínečném zákazu nástražných min, které jsou zákeřné a zrádné. Často jsou jimi předměty, které by mohly být shromažďovány a odnášeny civilním obyvatelstvem. Nástrahou se rozumí „jakýkoli prostředek či materiál, který je určen, zkonstruován nebo uzpůsoben k tomu, aby usmrtil nebo způsobil zranění, a který působí neočekávaně při styku nebo přiblížení osoby ke zdánlivě neškodnému předmětu nebo při provádění zdánlivě bezpečného úkonu“⁶⁶. Jejich extrémní nebezpečnost spočívá právě v jejich neškodném vzhledu. V praxi došlo k použití těchto min například při sovětské invazi do Afghánistánu (1979 – 1989)⁶⁷. Jejich hlavním účelem je terorizovat civilisty.

Nástražné miny při svém použití musí být namířeny proti kombatantům, jejich účinky nesmí zasáhnout civilní osoby. V některých případech může být obtížné rozlišit mezi obyčejnými a nástražnými minami, a proto Protokol II v ustanovení čl. 7 uvádí výslovný zákaz těch nejodpudivějších z nich. Mezi ty jsou například řazeny takové, které jsou jakýmkoli způsobem spojovány nebo uváděny do souvislosti s mezinárodně uznávanými ochrannými emblémy, značkami nebo signály; zdravotnickými zařízeními, zdravotnickým vybavením, zdravotnickými potřebami nebo zdravotnickými dopravními prostředky; dětskými hračkami či jinými přenosnými předměty nebo výrobky speciálně určenými pro stravování, zdraví, hygienu, ošacení nebo výchovu dětí; potravinami nebo nápoji; nebo předměty zjevně náboženské povahy. Mnoho těchto zařízení je zakázáno již podle čl. 23 Haagské úmluvy.

Nástrahy a jiné prostředky nesmí být použity ve městech, zastavěných oblastech nebo jiných oblastech obývaných především civilisty⁶⁸. Toto ustanovení je ale oslabeno několika výjimkami podřívajícími právní obsah Protokolu II. Jedná se o povolení jejich použití proti vojenským cílům nebo v jejich těsné blízkosti, i když se nachází v blízkosti města, vesnice, či jiné oblasti s obdobnou koncentrací civilistů a další výjimka vztahující se na případy, kdy byla přijata dostatečná opatření pro varování civilistů a k jejich ochraně před účinky těchto zbraní. Dále je také povoleno jejich použití v oblastech probíhajících bojů.

⁶⁶ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sbírký zákonů - čl. 2 Protokolu II.

⁶⁷ Fleck, D. (ed.): *The Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press, 2. vydání, 2008, s. 150.

⁶⁸ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sbírký zákonů - čl. 7 odst. 3 Protokolu II.

Povinnost zaznamenávat minová pole, nástrahy a jiné prostředky byla výrazně posílena pozměňovacím návrhem z roku 1996. Na rozdíl od původního znění čl. 9 je nyní požadováno, aby byly vedeny záznamy o všech umístěných minách, nástrahách a jiných prostředcích, za všech okolností a ne pouze o předem plánovaných minových polích a předem plánovaných použitích nástražných min ve větším množství.

Všechny informace týkající se minových polí, zaminovaných prostorů, min, nástrah a jiných prostředků musí být stranami pečlivě zaznamenávány. Účelem shromažďování a uchovávání těchto údajů je jak ochrana vlastních a spojeneckých jednotek, tak především pomoc při odstraňování vlastních minových polí. Navíc v současné době technická příloha protokolu uvádí minimální požadavky na obsah záznamů, kde již nepostačují informace týkající se polohy uložení min, ale jsou požadovány též další údaje. Pro účely vyhledávání a odstranění min, nástrah a jiných prostředků tyto záznamy musí obsahovat úplné informace o jejich umístění, počtu a dále údaje týkající se typu a životnosti rozbušky, data a hodiny umístění, o prostředku znemožňujícím manipulaci a další související informace. Kde je to možné, bude v záznamu uvedena přesná poloha každé miny. Miny vyrobené po vstupu Protokolu II v platnost smí být použity pouze pokud na sobě mají uvedeny dané informace v angličtině a příslušném národním jazyce⁶⁹.

Účelem uchovávání těchto záznamů je, aby miny mohly být, jakmile již nejsou potřebné, odstraněny, popřípadě aby byla přijata jiná opatření směřující k zamezení vzniku zbytečných obětí z řad civilistů.

Všechny záznamy uchovávají jednotlivé strany konfliktu a bezprostředně po skončení nepřátelských akcí přijmou všechna možná opatření na ochranu civilního obyvatelstva v oblasti, kterou kontrolují. Při ukládání ochranných opatření se využijí právě informace shromažďované jednotlivými stranami ozbrojeného konfliktu. Strany současně umožní přístup dalším stranám konfliktu a také generálnímu tajemníkovi OSN k uchovávaným záznamům, týkajícím se oblastí, které nadále nejsou pod jejich kontrolou. Strany nejsou na základě reciprocity povinny tyto informace poskytnout, pokud se jednotlivé ozbrojené síly stran konfliktu nacházejí na nepřátelském území. K zadržení informací může dojít pouze v takovém rozsahu, který vyžadují bezpečnostní zájmy.

⁶⁹ Je požadováno, aby zde byl uveden název země původu, měsíc a rok výroby a jejich výrobní číslo.

Po skončení nepřátelských akcí mají být bezodkladně vyhledána, odstraněna a zničena veškerá minová pole, zaminované prostory, miny, nástrahy a jiné prostředky.

Státy jsou povinny usilovat o uzavření dohod mezi sebou, popřípadě s jinými státy a s mezinárodními organizacemi o spolupráci v oblasti technické a materiální pomoci a za vhodných podmínek i o provádění společných operací ke splnění daných závazků.

Za nedostatek protokolu lze považovat to, že neobsahuje účinný prováděcí nebo monitorovací mechanismus a taktéž neobsahuje mechanismus pro ověřování plnění požadavků stanovených v technické příloze a pro vyšetřování případného porušení omezení použití min. Bylo mu také vytýkáno nedostatečné vymezení použití min a nedostatek ustanovení týkajících se protitankových min.

I přes změny přijaté v roce 1996 byla úprava obsažená v Protokolu II shledána nedostatečnou. Zákaz použití těchto konvenčních zbraní je zde limitován řadou výjimek. Protokol II k Úmluvě o zákazu některých konvenčních zbraní z roku 1980 použití min omezuje, ale ne zcela zakazuje. Tato úprava se ukázala jako neuspokojivá a tyto skutečnosti vyústily v uzavření úmluvy o úplném zákazu nášlapných min. Tato úmluva ale stále nebyla ratifikována některými důležitými státy⁷⁰, a tak Protokol II stále zůstává důležitým mezinárodním nástrojem do jisté míry omezujícím užití protipěchotních min.

6.2.3 Protokol III o zákazu nebo omezení použití zápalných zbraní

Protocol III on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons

Některé druhy zápalných zbraní byly zakázány již v několika mírových smlouvách po první světové válce. Přestože ve druhé světové válce byly tyto zbraně používány ve značném rozsahu⁷¹, až pozdější doba, především v souvislosti s válkou ve Vietnamu (1964 – 1975), ukázala, jak bezohledné ve svých účincích mohou zápalné zbraně být. Zranění vznikající použitím zápalných zbraní jsou velmi bolestivá a vyžadují lékařskou péči často daleko za hranicemi možností mnohých států.

⁷⁰ Mezi státy, které Úmluvu stále neratifikovaly patří např. Čína, Rusko, USA.

⁷¹ Na bojištích druhé světové války byl ve značném rozsahu používán zejména napalm.

Projednáni zákazu zápalných zbraní byl jeden z důležitých bodů při jednání o Úmluvě o některých konvenčních zbraních, protože vzpomínky na použití napalmu ve Vietnamu byly ještě velmi živé.

Při vzniku Protokolu III některé státy požadovaly úplný zákaz těchto zbraní⁷². Jejich hlavním argumentem byl především fakt, že tyto zbraně vždy způsobují zbytečné utrpení a ze své povahy mají nerozlišující účinky. Ale světové velmoci v čele s USA a SSSR otevřeně prohlásily, že jejich maximálním ústupkem bude přijetí některých omezení pro jejich použití, protože tyto zbraně považovaly pro svá vojska za nezbytné⁷³.

Zápalnou zbraní se podle čl. 1 Protokolu III rozumí jakákoli zbraň nebo munice, která je v prvé řadě zaměřena na zapálení objektů nebo způsobení popálenin osobám působením ohně, tepla nebo kombinací ohně a tepla, které způsobuje chemická reakce látky dopravené na cíl. Jedná se o zbraně, které jsou primárně určeny ke způsobení zapálení. Zápalné zbraně nezahrnují municí, která může mít náhodný zápalný účinek, jako světlice, hledače, kouřové nebo signální systémy a dále municí určenou jako kombinaci průrazného, výbušného nebo tříštivého účinku s dodatečným zápalným efektem, jako protipancéřové střely, tříštivé náboje, výbušné bomby a podobnou municí s kombinovaným účinkem, u níž zápalný efekt není specificky určen ke způsobení popálenin osobám, ale která je používána proti vojenským cílům, jako jsou obrněná vozidla, letadla a zařízení základen nebo bojové prostředky.

Protokol výslovně chrání civilní obyvatelstvo a civilní objekty před útokem zápalnými zbraněmi. V čl. 2 odst. 1 Protokolu III je výslovně zakázáno za všech okolností učinit civilní osoby nebo civilní objekty předmětem útoku takovými zbraněmi.

Protokol ve svých ustanoveních rozlišuje mezi zápalnými zbraněmi dopravovanými na dálku a zápalnými zbraněmi používanými na zemi. Pokud jde o útok na dálku dopravovanými zápalnými zbraněmi, čímž se rozumí například shazování takových zbraní z letadel, je podle čl. 2 odst. 2 Protokolu III za všech okolností zakázáno takový útok provést proti vojenskému cíli ležícímu uvnitř koncentrace civilního obyvatelstva.

⁷² Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L. : Customary International Humanitarian Law, díl II. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 1917 - 1931.

⁷³ Fleck, D. (ed.): The Handbook of International Humanitarian Law. Oxford: Oxford University Press, 2. vydání, 2008, s. 156.

Toto ustanovení tak konkretizuje zákaz nerozlišujících účinků. Obdobné útoky jsou již zakázány podle jiných pravidel mezinárodního práva, ale Protokol III je významný především proto, že definuje pojem „koncentrace civilního obyvatelstva“⁷⁴. Existuje zde však výjimka, která tyto útoky za určitých podmínek připouští. Jedná se o případ, kdy je vojenský cíl od hustého civilního osídlení jasně oddělen a současně byla učiněna veškerá možná proveditelná preventivní opatření s ohledem na omezení zápalných účinků pouze na daný cíl a na snížení náhodných ztrát životů civilních osob, jejich zranění a škod na civilních objektech na minimum. Zde je na místě zdůraznit, že ne každá osídlená oblast je chráněna, ale pouze oblast s „koncentrací civilního obyvatelstva“.

Dále je v čl. 2 odst. 4 Protokolu III zakázáno vést útoky zápalnými zbraněmi proti lesům nebo jiným druhům porostů, s výjimkou těch případů, kdy jsou tyto přírodní prvky používány k ukrývání, skrývání či zamaskování bojových jednotek nebo vojenských cílů. Státy, jejichž území je tvořeno převážně džunglí nebo jiným podobným přírodním porostem, nejsou na základě tohoto ustanovení Protokolu III chráněny proti útoku zápalnými zbraněmi. V těchto státech nejsou chráněny ani civilní cíle, protože útočníci nemohou vědět, zda džungle skrývá vojenské nebo civilní cíle. Toto ustanovení má za následek, že řada států s hustým pokrytím vegetací tak není chráněna před použitím zápalných zbraní na jejich území.

Toto ustanovení jasně přesahuje původní cíl Protokolu III, kterým byla ochrana před zbytečným utrpením a před nerozlišujícími účinky. Protokol tímto ustanovením doplňuje pravidla obsažená v Dodatkovém protokolu I z roku 1977 (čl. 35 odst. 3 a čl. 55 odst. 1) a v Úmluvě o zákazu vojenského nebo jakéhokoliv jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí z roku 1976.

Za největší nedostatek Protokolu III je považována skutečnost, že se zákaz užití těchto nehumánních zbraní vztahuje pouze na situace, kdy by mohlo být ohroženo civilní obyvatelstvo a nikoliv i na ochranu kombatantů. Protokol III byl přijat na základě

⁷⁴ „Koncentrací civilního obyvatelstva“ se podle čl. 1 odst. 2 Protokolu II rozumí „jakákoli koncentrace civilního obyvatelstva, ať je trvalá či dočasná, jak v obydlených částech měst nebo v obydlených městech či vesnicích nebo v táborech či kolonách uprchlíků nebo evakuovaných osob nebo skupinách kočovníků“.

konsenzu a zákaz použití zápalných zbraní proti kombatantům do něj nebyl zahrnut⁷⁵. Použití zápalných zbraní by se však mělo řídit obecnou zásadou zakazující způsobování zbytečných útrap, tudíž by neměly být použity ani proti kombatantům samotným. Útok vedený těmito zbraněmi směřovaný proti vojenským cílům, ve kterých není vyloučena přítomnost příslušníků ozbrojených sil a může jim tak způsobit závažná popálení na základě Protokolu III zakázán není. Za další podstatný nedostatek je považována absence výslovného zákazu napalmu⁷⁶.

V současné době se již ozývají hlasy volající po revizi Protokolu III, především ve světle poznatků týkajících se toho, jaké škody tyto zbraně způsobují na životním prostředí a genetických informacích lidí.

Jedná se o druh zbraní, kterými nedisponuje mnoho států a od přijetí Protokolu jsou používány zřídka. Z této skutečnosti lze dovodit, že státy v podstatě mlčky souhlasí s tím, že by tyto zbraně měly být zcela zakázány.

6.2.4 Protokol IV o oslepujících laserových zbraních

Protocol IV on Blinding Laser Weapons

Protokol IV o zákazu oslepujících laserových zbraní byl přijat na revizní konferenci k Úmluvě o některých konvenčních zbraních v roce 1995. Jedná se o jediný z protokolů, který byl přijat dříve, než v něm zakázané zbraně byly použity na bitevním poli. Protokol zakazuje použití velmi úzce stanovené laserové zbraně a je výslovně určen k ochraně příslušníků ozbrojených sil.

Podle čl. 1 Protokolu IV se zakazuje používat a převádět laserové zbraně specificky sestrojené tak, aby jejich výlučnou bojovou funkcí nebo jednou z bojových funkcí bylo způsobení trvalého oslepnutí nechráněného zraku. Vlastnění a výroba těchto zbraní v Protokolu IV zakázány nejsou. Trvalým oslepnutím se podle čl. 4 Protokolu IV

⁷⁵ Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L.: Customary International Humanitarian Law, díl I. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 290.

⁷⁶ Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv: Mezinárodní humanitární právo. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 294.

rozumí nevyléčitelná a nenapravitelná ztráta zraku, způsobující vážnou újmu bez šance na uzdravení. Jedná se o konkretizaci zásady zákazu způsobování zbytečných utrpení, vzhledem k tomu, že trvalá slepota není nezbytná pro vyřazení vojáka z boje.

Zákaz se nevztahuje na oslepnutí, ke kterému dojde jako k vedlejšímu nebo neúmyslnému účinku při oprávněném vojenském použití laserových systémů, které jsou využívány převážně k označování a zaměřování cílů. Stejně tak se zákaz nevztahuje na dočasné oslepnutí. Význam tohoto ustanovení je spatřován v tom, aby vojáci používající legitimní laserové systémy nebyli obviněni z válečných zločinů. Na druhou stranu toto ustanovení Protokolu IV je možné současně považovat za jeho nedostatek, neboť může být zneužíváno při používání oslňujících zbraní, které mohou náhodně způsobit slepotu. Dočasně oslepujících účinků těchto zbraní bylo použito během války o Falklandské ostrovy v roce 1982 britským námořnictvem. To oslňovalo kokpity nepřátelských letadel, což způsobovalo zhoršené vidění jejich pilotů, kteří tak byli nuceni ukončit probíhající vojenskou akci.

V současné době neexistují žádné zprávy o tom, že by státy, které nejsou stranami Protokolu IV, laserové oslepující zbraně vyvíjely. Například americký státní tajemník pro obranu uvedl, že ačkoliv USA nejsou stranou Protokolu IV, nebude rozhodně v jejich zájmu investovat peníze do vývoje zbraně, která je zakázána⁷⁷.

6.2.5 Protokol V o výbušných zbytcích války

Protocol V on Explosive Remnants of War

Protokol V byl přijat v roce 2003 na zasedání smluvních stran Úmluvy o některých konvenčních zbraních na základě iniciativy Mezinárodního výboru Červeného kříže. Protokol V je od ostatních protokolů k Úmluvě odlišný svou strukturou. Jako jediný obsahuje preambuli, která proklamuje důvody jeho přijetí.

Jedná se o první mezinárodní právní předpis zabývající se problémem nevybuchlé či zanechané výzbroje. Jeho hlavním cílem je snížit počet civilních obětí a minimalizovat

⁷⁷ Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L.: Customary International Humanitarian Law, díl I. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 293.

sociálně-ekonomické následky způsobené výbušninami, které zůstanou po ukončení ozbrojeného konfliktu⁷⁸. Munice nevybuchlá během konfliktu, stejně jako výbušný materiál, který byl na místě ponechán, představují po skončení konfliktu stále velkou hrozbu pro civilní obyvatelstvo. Zároveň mnoho let po skončení konfliktu značně komplikují v rozsáhlých oblastech akce humanitární pomoci, obnovu země a tím návrat k normálnímu životu.

Protokol V se zabývá post-konfliktními humanitárními problémy, které jsou způsobeny výbušnými zbytky války. Řeší nápravu těchto následků konfliktů a snaží se tak minimalizovat účinky a rizika, která s sebou konflikty nesou.

Podle čl. 1 se Protokol V vztahuje na výbušné zbytky války nacházející se na suchozemské části území včetně vnitřních vod vysokých smluvních stran. Výbušné zbytky války znamenají nevybuchlý materiál a opuštěný výbušný materiál. Nevybuchlým materiálem se zde rozumí výbušný materiál, který byl aktivován, adjustován, odjištěn anebo jinak připraven k použití a byl použit v ozbrojeném konfliktu. Za opuštěný nevybuchlý materiál se pokládá výbušný materiál, který během ozbrojeného konfliktu nebyl použit a který byl jednou ze stran ozbrojeného konfliktu na určitém místě zanechán a již není pod kontrolou té strany, která jej tam odhodila nebo opustila.

Na základě čl. 3 odst. 1 Protokolu V je po ukončení aktivního nepřátelství, a v nejkratší možné době, každá vysoká smluvní strana a strana ozbrojeného konfliktu povinna označit a odstranit, demontovat či zničit výbušné zbytky války v postižených územích pod její kontrolou. Pokud dané území již není pod kontrolou uživatele výbušného materiálu, je tento pak povinen jiné straně poskytnout technickou, finanční, materiální nebo personální pomoc, aby tak umožnil snazší splnění dané povinnosti.

Smluvní strany a strany ozbrojeného konfliktu se v čl. 4 Protokolu V zavázaly, pokud to bude možné, shromažďovat informace o použití výbušného materiálu nebo opuštění výbušného materiálu z důvodu snadnějšího označení a odstranění, demontáže či zničení výbušných zbytků války, a také z důvodů informování o rizicích a poskytnutí důležitých informací nejen straně ovládající dané území, ale také civilnímu obyvatelstvu na tomto území. Tyto údaje jsou vysoké smluvní strany a strany ozbrojeného konfliktu, které

⁷⁸ Fleck, D. (ed.): *The Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press, 2. vydání, 2008, s. 153.

použily nebo opustily výbušný materiál, který se mohl stát výbušnými zbytky války, povinny zpřístupnit stranám ovládajícím postižené území, a to bezprostředně po ukončení nepřátelství.

Vysoké smluvní strany a strany ozbrojeného konfliktu jsou povinny na území, které je zasaženo výbušnými zbytky války a které je pod jejich kontrolou, učinit všechna vhodná opatření na ochranu civilních osob a civilních objektů před hrozbou a účinky výbušných zbytků války⁷⁹. Mezi tato opatření lze zahrnovat varování, poučení o rizicích, označení, oplocení a monitorování postižených oblastí.

Strany Protokolu V se také zavázaly vzájemně konzultovat a spolupracovat na všech otázkách vztahujících se k provádění tohoto Protokolu. Za tímto účelem se budou konat konference vysokých smluvních stran, na kterých bude docházet k vyhodnocení stavu a provádění Protokolu V.

Smluvní strany na sebe vzaly povinnost dle svých možností napomáhat obětem výbušných zbytků války vrátit se do běžného života. Jedná se především o pomoc při rehabilitacích a při sociálním a ekonomickém znovuzapojení. Tato pomoc v sobě zahrnuje i povinnost států přispívat dle svých možností do svěřeneckých fondů, které mají sloužit k poskytování náležité pomoci.

Z hlediska věcné působnosti se Protokol V vztahuje pouze na konvenční zbraně. Z nich se ale nevztahuje na miny, nástražné miny a jiné prostředky, které jsou definovány v Protokolu II.

Protokol je závazný nejen pro státy, ale i pro jiné strany konfliktu. Obsahuje vedle ustanovení o smluvních stranách ustanovení o stranách ozbrojeného konfliktu. Jimi se mají na mysli především nestátní účastníci v ozbrojeném konfliktu⁸⁰. Toto ustanovení vyplývá ze zkušeností z poslední doby, kdy se na jednotlivých bojích účastní i nejrůznější skupiny nemající státní povahu.

Mezi často se objevující nevybuchlé pozůstatky války patří mimo jiné nevybuchlá dělostřelecká munice, ruční granáty či submunice z kazetové munice⁸¹.

⁷⁹ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 115/2006 Sbírky mezinárodních smluv - čl. 5 Protokolu V.

⁸⁰ Ondřej J., Šturma P., Bílková V., Jílek D. a kolektiv: Mezinárodní humanitární právo. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010, s. 312.

⁸¹ Fleck, D. (ed.): The Handbook of International Humanitarian Law. Oxford: Oxford University Press, 2. vydání, 2008, s. 153.

Nedostatek tohoto Protokolu může být spatřován ve skutečnosti, že poměrně velké množství povinností je obsaženo v jeho technické příloze, která ale není právně závazná.

Jak ukázala poslední desetiletí je skutečnou výzvou co se týká odstraňování zbytků války právě spolupráce s rozličnými neorganizovanými ozbrojenými skupinami, které jsou účastníky ozbrojených konfliktů.

Česká republika je stranou Úmluvy o některých konvenčních zbraních a přistoupila také ke všem jejím protokolům⁸².

6.3 Úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a jejich zničení

Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction

Právní regulace užití min, která je obsažena v Protokolu II k Úmluvě o zákazu nebo omezení použití určitých konvenčních zbraní, které mohou způsobit nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, byla některými činiteli mezinárodního společenství považována za značně neuspokojivou. Nedostatky byly spatřovány zejména v poskytnutí nedostatečné ochrany civilistům. Protokol zakazuje pouze určité použití protipěchotních min, ale nezakazuje je zcela. Pouze v úplném zákazu jejich použití byla viděna jediná možnost eliminace jejich nerozlišujícího účinku a dlouhodobého negativního vlivu na lidské životy. Nespokojenost s úpravou obsaženou v Protokolu II byla hlavní příčinou započetí nových jednání o zákazu protipěchotních min, která vedla k uzavření této Úmluvy.

Mezi hlavní důvody další právní regulace protipěchotních min patřila skutečnost, že jde o zbraně, které mají krutý a přímý dopad na civilisty. K jejich aktivaci stačí vyvinutí

⁸² Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sbírky zákonů.
Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 115/2006 Sbírky mezinárodních smluv.

pouze malého tlaku – nášlapu člověka. Exploze protipěchotní miny obvykle způsobuje smrt, nebo alespoň taková zranění, která vyžadují rozsáhlou lékařskou péči - ve většině případů, pokud nedojde přímo k usmrcení, po výbuchu protipěchotní miny dochází k amputaci končetin. Výbuchem nášlapné miny jsou ve většině případů zasaženi bezbranní civilisté. Protipěchotní miny jsou díky nízkým nákladům na jejich výrobu masově užívány (v některých zemích jsou náklady na výrobu jedné protipěchotní miny nižší než 3 USD⁸³). Mnohost jejich užití a dlouhé období aktivní činnosti činí celá území nevhodnými pro žití a brání tak ekonomickému rozvoji a obnově území zasaženého ozbrojeným konfliktem a způsobují tak další kruté následky ještě mnoho let po jejich umístění.

Podle odhadů v roce 1999 bylo přes 110 milionů nášlapných min rozmístěno v 63 zemích světa a každoročně způsobily zranění nebo smrt přinejmenším 26 000 osob. Více než 90% z obětí byli civilisté, velmi často děti⁸⁴.

Na 51. zasedání Valného shromáždění OSN v prosinci 1996 byla schválena rezoluce 51/45S vyzývající k uzavření dohody o všeobecném zákazu protipěchotních min. Úplný zákaz a likvidace byly shledávány jako jediné účinné řešení, jak zabránit neustálému mrzačení a zabíjení civilistů a dalším negativním vlivům min, které mají trvání ještě dlouho po skončení konfliktu. Úmluva je výsledkem velmi krátkého a rychlého vyjednávacího procesu. K finálnímu sjednání Úmluvy došlo na diplomatické konferenci v září 1997 v Oslu a v platnost vstoupila 1. března 1999. Úmluvu lze považovat za průlomovou. Jedná se o první mnohostranný dokument, v němž se pouze nereguluje použití určité kategorie konvenčních zbraní, ale ve kterém je jeden druh konvenčních zbraní takřka bezvýjimečně zakázán.

Úmluva je komplexním dokumentem, který obsahuje ustanovení jak o zákazu použití protipěchotních min, tak i o zákazu jejich skladování, o zákazu výroby a jejich převodu, stejně tak jako o jejich zničení. Úmluva obsahuje jak ustanovení týkající se práva ozbrojených konfliktů, tak odzbrojení.

Konvence se týká pouze velmi úzce vymezeného okruhu konvenčních zbraní. Nevztahuje se na všechny typy min, ale pouze na ty miny, které mají charakter min

⁸³ Ondřej, J.: Zákaz některých druhů konvenčních zbraní v ozbrojených konfliktech, Právník, 2001, č. 6, s. 611.

⁸⁴ Detter, I.: The Law of War. Cambridge: Cambridge University Press, 2. vydání, 2000, s. 227.

nášlapných, tj. namířených proti osobám. Jedná se o miny, které jsou sestaveny, aby explodovaly přítomností, blízkostí nebo dotykem osoby a jsou schopny zneškodnit, zranit nebo usmrtit jednu a více osob (čl. 2 odst. 1).

Úmluva ve své preambuli obsahuje ustanovení konstatující, že podle principů mezinárodního humanitárního práva je zakázáno v ozbrojených konfliktech používat zbraně, náboje a materiály či metody boje, které ze své povahy způsobují nadměrná zranění nebo zbytečné útrapy nebo které ze své povahy nemají rozlišovací účinky. Toto ustanovení naznačuje, že protipěchotní miny lze řadit mezi takovéto zbraně. V preambuli dále státy deklarují svou snahu „učinit vše pro poskytování pomoci v rámci péče o oběti min a jejich rehabilitaci včetně sociální a ekonomické reintegrace“⁸⁵. Jedná se o první případ, kdy mezinárodní dokument tohoto typu obsahuje ustanovení o pomoci obětem zmíněných zbraní. Úmluva se snaží upozornit na obtížnou situaci těch, kteří přežijí explozi protipěchotní miny. Velké množství takto zasažených osob se nachází ve velmi chudých oblastech, kde častokrát není k dispozici ani odpovídající lékařská péče. Jedná se zde o snahu zlepšit zdravotní péči, rehabilitace a jiné související služby nejen pro ty, kteří přežili, ale pro širší komunity.

Účastnické státy se zavázaly podle čl. 1 Úmluvy, že nikdy, za žádných okolností, bez ohledu na to, zda se nachází či nenachází v konfliktu nebo zda jejich protivník je nebo není vázán touto Úmluvou, nepoužijí protipěchotní miny, nebudou je vyvíjet, vyrábět, získávat, skladovat, ponechávat si je či převádět jiným, ani nikdy nebudou nikomu napomáhat, podporovat nebo nutit k některé z výše uvedených činností. Zároveň státy přijaly povinnost zničit veškeré protipěchotní miny, které mají v držení. Z tohoto pravidla existuje pouze jediná výjimka, a ta se týká ponechání si určitého množství protipěchotních min pro účely vývoje a výcviku ve vyhledávání min, odminování nebo ničení min. Počet takto si ponechaných protipěchotních min ale nesmí přesáhnout nezbytně nutné množství (čl. 3). O konkrétním čísle však Úmluva mlčí. Zatím 77 států podalo zprávu o tom, že si určité množství min ponechalo k výše uvedeným účelům⁸⁶. Státy se v čl. 4 a 5 zavázaly co nejdříve, nejpozději ale do čtyř let od vstupu Úmluvy v platnost, zničit nebo zajistit zničení protipěchotních min, které vlastní nebo které

⁸⁵ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 29/2000 Sbírký mezinárodních smluv.

⁸⁶ http://www.the-monitor.org/index.php/publications/display?url=lm/2010/es/Ban_Policy.html#footnote-5835-2

spadají pod jejich kontrolu. K 1. dubnu 2010 již 152 ze smluvních stran ve svém držení nemělo žádné nášlapné miny. Prozatím na základě výše uvedených ustanovení bylo zničeno asi 42, 3 milionu nášlapných min⁸⁷.

Dále se účastnické státy zavázaly k likvidaci všech protipěchotních min nacházejících se v zaminovaných prostorech, které mají ve své jurisdikci nebo pod svou kontrolou⁸⁸. Nejpozději tak musí učinit do deseti let po vstupu Úmluvy v platnost pro daný stát. Pokud stát není schopen dodržet Úmluvou stanovenou lhůtu, může požádat o její prodloužení, nejdéle však o 10 let⁸⁹. Do doby, než k výše zmíněnému zničení min dojde, jsou státy povinny označit všechny prostory zjištěné nebo podezřelé z výskytu protipěchotních min v jejich jurisdikci či pod jejich kontrolou. Stát zabezpečí, aby tyto zaminované prostory byly neprodleně náležitě označeny, kontrolovány a vhodným způsobem ohraničeny, aby nedocházelo ke vstupu civilistů do této oblasti.

Největším problémem při plnění Úmluvy je „vyčištění“ minových polí. Jejich mapy jsou zřídka k dispozici a navíc je jejich odstraňování velmi nákladným procesem. Přestože náklady na výrobu nášlapné miny jsou velmi nízké - v některých zemích i méně než 3 USD - náklady na odstranění jedné miny činí 300 – 1000 USD⁹⁰. Výše nákladů se stává problematickou zejména při odstraňování min v zemích třetího světa, které při tomto procesu potřebují vydatnou pomoc od mezinárodních činitelů. K tomuto účelu byl v roce 1994 založen Dobrovolný svěřenecký fond OSN pro pomoc při odstraňování min, kam jednotlivé státy, zejména ty, které nášlapné miny využívaly ve své vojenské výzbroji, podle svých možností přispívají.

K 1. dubnu 2010 stranami Úmluvy bylo 156 států. Z 50-ti států, které vyráběly nášlapné miny, je v současné době 34 z nich stranou Úmluvy⁹¹. Mezi ty, které k ní stále nepřistoupily, patří i některé důležité státy na mezinárodním poli, jako například Čína,

⁸⁷ www.apminebanconvention.org – Brouchure Anti-Personnel Mine Ban Convention, 2010, s. 7.

⁸⁸ 54 států, které jsou stranami Úmluvy, oznámilo, že v oblastech v jejich jurisdikci či pod jejich kontrolou se vyskytující minová pole. K 1. dubnu 2010 již 15 z nich ohlásilo splnění povinností týkající se jejich odstranění. - www.apminebanconvention.org – Brouchure Anti-Personnel Mine Ban Convention, 2010, s. 8.

⁸⁹ K 1. dubnu 2010 o prodloužení dané desetileté lhůty požádalo 19 států, protože nebyly schopny ve stanovené lhůtě splnit danou povinnost. - www.apminebanconvention.org – Brouchure Anti-Personnel Mine Ban Convention, 2010, s. 8.

⁹⁰ <http://www.icty.org/x/cases/martic/tjug/en/070612.pdf> - zpráva Generálního tajemníka OSN A/49/275.

⁹¹ www.apminebanconvention.org – Brouchure Anti-Personnel Mine Ban Convention, 2010, s. 2 - 3.

Indie, Pákistán, Rusko či USA⁹². Uvádí se, že dohromady mohou stále držet desítky milionů uskladněných protipěchotních min. Odhady ukazují, že všechny nesmluvní státy mají dohromady v zásobě cca 160 milionů nášlapných min⁹³.

Existence Úmluvy má velký vliv i na státy, které nejsou jejími stranami. Od května 2009 do poloviny roku 2010 bylo zaznamenáno použití nášlapných min vládními jednotkami pouze jednoho státu a to Barmy. Poprvé od roku 1999 nebylo zaznamenáno jejich použití Ruskem⁹⁴. Na druhou stranu je ale znepokojivé, že k jejich použití došlo v roce 2009 údajně ze strany Turecka, které je stranou Úmluvy, v blízkosti hranic s Irákem, a tím došlo k porušení čl. 1 Úmluvy. Opakovaně docházelo k obviňování Kambodži (která je také jednou ze stran Úmluvy) z použití protipěchotních min v letech 2008 a 2009 ze strany Thajska, poté co došlo ke zranění jejich vojáků protipěchotními minami v blízkosti jejich vzájemné hranice, o níž vedou spor. Kambodža toto obvinění jednoznačně popřela⁹⁵. Značným problémem je rovněž používání protipěchotních min, nebo jim podobných zařízení mající podobný charakter, ze strany různých ozbrojených skupin. Patří mezi zbraně používané kupříkladu Talibanem. V září 2009 americké vojenské síly v severozápadním Kandaháru uvedly, že rozšířené používání protipěchotních min v této oblasti má za následek jeden z největších počtů obětí v řadách amerických vojáků ze všech oblastí Afghánistánu⁹⁶.

Vzhledem ke skutečnosti, že řada důležitých států mezinárodního společenství k Úmluvě stále nepřistoupila, a že ustanovení úmluvy jsou porušována i některými státy, které ji ratifikovaly, nemůžeme zde hovořit o vzniku univerzálního systému nezákonnosti protipěchotních min, ale i tak lze Úmluvu považovat za velmi významný posun v oblasti konvenčních zbraní.

⁹² SIPRI Yearbook 2010; Armaments, Disarmament and International Security. Oxford University Press, 2010, Chapter 11 – Conventional arms kontrol, s. 444.

⁹³ International Campaign to Ban Landmines; Landmine Monitor Report 2009: Toward a Mine Free World. Mines Action Canada, 2009, s. 17.

⁹⁴ http://www.the-monitor.org/index.php/publications/display?url=lm/2010/es/Major_Findings.html

⁹⁵ http://www.the-monitor.org/index.php/publications/display?url=lm/2010/es/Ban_Policy.html#footnote-5835-2

⁹⁶ http://www.the-monitor.org/index.php/publications/display?url=lm/2010/es/Ban_Policy.html#footnote-5835-2

Česká republika se stranou Úmluvy stala 1. dubna 2000⁹⁷. Na území bývalého Československa byly vyráběny nášlapné miny, ale pouze do roku 1989, kdy byla jejich výroba zastavena. Česká republika zničila protipěchotní miny, které měla v držení k 15. červnu 2001. K účelu výcviku a výzkumu na konci roku 2009 bylo v držení České republiky ponecháno 2497 nášlapných min⁹⁸. V roce 2009 Česká republika v rámci mezinárodní spolupráce přispěla částkou 1 339 734 USD na projekty odstraňování min v zasažených státech a to konkrétně na odstraňování min v Kosovu, Afghánistánu, Gruzii, Bosně a Hercegovině, Chorvatsku a Srbsku⁹⁹.

6.4 Úmluva o zákazu kazetové munice

Convention on Cluster Munitions

Úmluva o zákazu kazetové munice byla uzavřena v květnu 2008 na diplomatické konferenci v Dublinu. Původním záměrem bylo zákaz kazetové munice upravit v dalším přijatém protokolu k Úmluvě o některých konvenčních zbraních. Tento úmysl byl projednáván na třetí hodnotící konferenci k Úmluvě v roce 2006. Shromáždění smluvních stran Úmluvy ale neprojevalo příliš pochopení pro tento záměr, a tak vzhledem k tomu, že jednání na třetí hodnotící konferenci nevedla k uspokojivému závěru, začala být pozitivněprávní úprava zákazu kazetové munice připravována mimo strukturu Úmluvy o některých konvenčních zbraních. Některé státy, které nepřistoupily k Úmluvě o zákazu kazetové munice, v čele s USA, vedou stále jednání s cílem přijmout další protokol k výše zmíněné Úmluvě o některých konvenčních zbraních. Existence další právní úpravy by mohla fungovat jako výmluva, proč nepodepsat přísnější úmluvu. V oblasti mezinárodního práva by se mohlo jednat o nebezpečný precedent, uzavřít druhý dokument řešící stejnou problematiku, ale s nižšími standardy. Konvence je výsledkem procesu, do kterého se zapojily jednotlivé státy, Mezinárodní výbor Červeného kříže, OSN, ale i celé mezinárodní společenství. Úmluva vstoupila v platnost 1. srpna 2010, 6 měsíců po ratifikaci třicátým státem. K 1. srpnu 2010 tuto

⁹⁷ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 29/2000 Sbírky mezinárodních smluv.

⁹⁸ http://www.the-monitor.org/index.php/cp/display/region_profiles/theme/656

⁹⁹ http://www.the-monitor.org/index.php/cp/display/region_profiles/theme/76

Úmluvu podepsalo 108 zemí¹⁰⁰. K 23. únoru 2011 Úmluvu ratifikovalo 51 států¹⁰¹. Mezi státy, které ji ratifikovaly, se ale stále nezařadili největší výrobci kazetové munice, kterými jsou USA, Čína, Rusko či Izrael. Mezi země, které ji nepodepsaly, se řadí například i Slovensko, které je jednou ze 4 zemí Evropské unie, které vyrábějí kazetovou municí a tuto Úmluvu nepodepsaly¹⁰².

Kazetová munice je zbraňový systém, který způsobuje nadměrné utrpení a má nerozlišující účinky. Jedná se o konvenční municí tvořenou z pouzdra, které v sobě nese submunici. Může být vypouštěna ze vzduchu nebo ze země, a je sestavena tak, aby se z kazety po vypuštění rozptýlila výbušná submunice. Ta je díky svému vypuštění schopna zasáhnout území o rozloze v řádu tisíců metrů čtverečních. Každá kazeta váží méně než 20 kg a zahrnuje tuto výbušnou submunici.

Existuje velké množství různých typů kazetové munice. Podle průzkumů se v 34 zemích světa vyrábí přinejmenším 210 jejich různých typů¹⁰³. V současné době 15 z těchto 34 států již konvenci podepsalo¹⁰⁴.

Kazetová munice prošla největším vývojem v období Studené války, kdy byly plánovány operace s nasazením velkých vojenských jednotek. V současné době se vojenské akce často odehrávají v městském prostředí, pro které jsou tyto zbraně zcela nevhodné. Jejich velkou nevýhodou je menší přesnost vymezení oblasti zásahu. Je zde tak poměrně velké riziko, že zasáhne civilisty nebo civilní objekty a tudíž v důsledku jejího užití dojde k nerozlišujícím účinkům, a dále to, že po dopadu určité množství submunice nevybuchne a zůstává tak dlouhou dobu vážnou hrozbou. Kazetová munice zapříčiňuje velké množství civilních obětí nejen v přímé souvislosti s útokem, ale může mít i závažný negativní sociálně-ekonomický dopad na život civilistů, který může trvat mnoho let. Po dopadu se nevybuchlá submunice v podstatě chová jako nášlapná mina a dochází tak ke vzniku rozsáhlých zaminovaných oblastí. Přibližně 98% z obětí této zbraně jsou civilisté. Třetinu z nich tvoří děti.

¹⁰⁰ http://www.the-monitor.org/cmm/2010/pdf/CMM_2010_pdf.pdf, Cluster Munition Monitor 2010, Mines Action Canada, 2010, s. 5

¹⁰¹ [http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/67DC5063EB530E02C12574F8002E9E49?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/67DC5063EB530E02C12574F8002E9E49?OpenDocument)

¹⁰² Zeměmi, které Úmluvu nepodepsaly a jsou členskými státy EU, jsou Řecko, Rumunsko, Polsko a Slovensko.

¹⁰³ <http://www.stopclustermunitions.org/the-problem/>

¹⁰⁴ http://www.the-monitor.org/cmm/2010/pdf/CMM_2010_pdf.pdf, Cluster Munition Monitor 2010, Mines Action Canada, 2010, s. 14

Tato konvence je výsledkem několikaletého úsilí zejména Mezinárodního výboru Červeného kříže, který svou pozornost na kazetovou municí zaměřil ve druhé polovině 20. století, od kdy je používána v řadě ozbrojených konfliktů. V poslední době byla použita během konfliktů např. v Afghánistánu, Iráku, Kosovu, Čechensku nebo Gruzii. Během konfliktu v Iráku v roce 2003 nebo v Kosovu v roce 1999 kazetová munice usmrtila více civilistů než jakýkoli jiný zbraňový systém¹⁰⁵. K jednomu z posledních masovějších použití došlo v průběhu izraelského útoku na Libanon v roce 2006. Po skončení konfliktu zůstalo nevybuchlou municí zasaženo 37 milionů čtverečních metrů, na kterých se nalézal asi milion kusů submunice¹⁰⁶. Bylo tak kontaminováno zhruba 20% úrodné půdy v jižním Libanonu¹⁰⁷. Kazetová munice byla během ozbrojených konfliktů použita ve 39 zemích¹⁰⁸. V současné době se její zbytky nachází na území alespoň 23 států. Mezi nejvíce zasažené se řadí Laos, Vietnam, Irák a Kambodža¹⁰⁹.

Úmluva zakazuje použití, skladování, výrobu a přesuny kazetové munice. Dále také řeší pomoc obětem, vyčištění kontaminovaných oblastí a zničení jejích zásob. Státy, které se stanou stranou Úmluvy, jsou povinny do 8 let od okamžiku, kdy pro ně Úmluva vstoupila v platnost, zlikvidovat své zásoby této munice a do 10 let vyčistit území pod svou kontrolou od případných nevybuchlých částí. Státy se dále zavazují, že destrukce kazetové munice bude probíhat v souladu s mezinárodními normami na ochranu veřejného zdraví a životního prostředí. Při této činnosti jsou povinny poskytovat si vzájemně technickou a metodickou pomoc¹¹⁰.

Od prosince 2008, kdy Úmluva byla otevřena k podpisu, údajně došlo pouze k jednomu významnějšímu použití tohoto druhu munice. Amnesty International v červnu 2010 informovala, že kazetová munice byla použita vojsky USA během útoku na výcvikový

¹⁰⁵ <http://www.stopclustermunitions.org/the-problem/>

¹⁰⁶ http://www.cervenykriz.eu/cz/trendy/Kazetova_munice.pdf

¹⁰⁷ <http://www.csmonitor.com/2008/0530/p04s06-woeu.html>

¹⁰⁸ http://www.the-monitor.org/cmm/2010/pdf/CMM_2010_pdf.pdf, Cluster Munition Monitor 2010, Mines Action Canada, 2010, s. 11

¹⁰⁹ http://www.the-monitor.org/cmm/2010/pdf/CMM_2010_pdf.pdf, Cluster Munition Monitor 2010, Mines Action Canada, 2010, s. 3

¹¹⁰ Čl. 3 odst. 2 Úmluvy.

tábor Al-Káidy v Jemenu 17. prosince 2009¹¹¹. Během tohoto útoku podle neoficiálních zdrojů bylo zabito 55 lidí včetně 41 civilistů, z nichž bylo 14 žen a 21 dětí¹¹².

Úmluva obsahuje průlomové ustanovení týkající se pomoci obětem kazetové munice. Za její oběť je podle čl. 2 odst. 1 Úmluvy považován každý, kdo byl zabit nebo utrpěl fyzickou či psychickou újmu, ekonomickou ztrátu, sociální ústrky, nebo značné snížení realizace svých práv zapříčiněné účinkem kazetové munice. Mezi oběti kazetové munice se tedy řadí jak osoby dotčené přímo, tak zasažené rodiny či celé komunity. Péče o oběti je stanovena v čl. 5 Úmluvy. Po státech se vyžaduje, aby o obětech sbíraly data, vypracovávaly plány a vytvořily rozpočet určený pro jejich znovuzapojení, zprostředkovávaly patřičnou pomoc, lékařskou péči, rehabilitace, psychologickou pomoc, stejně jako ekonomické a sociální začlenění apod.

Úmluva dovoluje ponechání si některé kazetové munice pro účely výcviku¹¹³. Některé nevládní organizace, jako například Human Rights Watch nebo Cluster Munition Coalition s tímto ustanovením nesouhlasily¹¹⁴. Jedním z jejich argumentů byla skutečnost, že neznají žádnou organizaci při OSN zabývající se odstraňováním min, která by cvičila na funkční municí. Úmluva se snaží, aby její provádění bylo co možná nejvíce transparentní, a proto státy musí podávat zprávy, kolik munice si pro tyto účely ponechaly a jak s ní hodlají naložit.

V České republice v současné době probíhá ratifikační proces. Česká republika podepsala Úmluvu 3. prosince 2008 v Oslu. Implementační ustanovení byla připravena v květnu 2010. Jejich schválení bylo očekáváno po volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v květnu 2010. Na počátku února 2011 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky pustila do druhého čtení návrh zákona, který

¹¹¹ http://www.the-monitor.org/cmm/2010/pdf/CMM_2010_pdf.pdf, Cluster Munition Monitor 2010, Mines Action Canada, 2010, s. 11

¹¹² http://www.the-monitor.org/cmm/2010/pdf/CMM_2010_pdf.pdf, Cluster Munition Monitor 2010, Mines Action Canada, 2010, s. 33

¹¹³ Čl. 3 odst. 6 Úmluvy o kazetové municí.

¹¹⁴ <http://www.stopclustermunitions.org/wp/wp-content/uploads/2009/04/hrw-ccm-facts-and-fallacies-4-10-09.pdf>

zakazuje použití, skladování, výrobu a převod kazetové munice¹¹⁵, a současně byl předán do příslušných výborů návrh na vyslovení souhlasu s ratifikací Úmluvy.

Podle vyjádření ministerstva zahraničních věcí Česká republika v žádné vojenské operaci kazetovou municí nikdy nepoužila a ani ji nikdy nevyráběla.

7. Zbraně 21. století - neletální zbraně

Zařazení neletálních zbraní do kategorie konvenčních zbraní z mého pohledu není zcela šťastné, ale pokud vezmeme v úvahu obecně přijímané vymezení konvenčních zbraní, tak se v současné době příhodnější zařazení nenabízí.

Stále častěji dochází v ozbrojených konfliktech k užívání tzv. neletálních (nesmrtících) zbraní. Rozhodně v souvislosti s jejich vývojem nemůžeme o budoucích válkách hovořit jako „nekrvavých“. Neletální zbraně mají sloužit jako doplněk k tradičním zbraňovým systémům.

Jedná se o netradiční bojové prostředky, které mají vyřadit z činnosti určitou vojenskou techniku či skupinu lidí s nízkou pravděpodobností jejich úmrtí a aniž by to na nich zanechalo trvalé následky. Podle vědců, kteří pracují na vývoji neletálních zbraní v rámci amerického programu (Joint Non-Lethal Weapons Directorate), jsou neletální zbraně definovány jako zbraně, které způsobí smrt nebo trvalé následky u jednoho zasaženého ze sta¹¹⁶.

Vývoj těchto zbraní do značné míry ovlivnily události přelomu tisíciletí, kdy se počaly ozývat hlasy volající po nových zbraních mírnějších k lidskému životu. Vznikla potřeba zbraní pro boj proti terorismu, boj proti únosům bez ohrožení rukojmích a především pro boj proti různým ozbrojeným skupinám v oblastech s vysokou koncentrací civilního obyvatelstva aniž by bylo ohroženo na životech.

Možnost využití různých prostředků jako neletálních zbraní je velmi široká. Jejich konkrétní použití musí být vždy v souladu s mezinárodním právem, na jehož základě může být takové použití omezeno nebo zcela zakázáno. Prozatím neexistuje žádná

¹¹⁵ Je potřeba přijmout tento zákon, aby podle něj mohly být při případném porušení úmluvy trestány právnické osoby, na které se nevztahují ustanovení trestního zákoníku.

¹¹⁶ http://www.pmfhk.cz/VZL/VZL5_6_2004/04Streda.pdf

konkrétní právní úprava řešící otázku neletálních zbraní, a proto se při jejich použití vychází z již existujících úmluv.

Jedná se o zbraně, které mohou mít v budoucích konfliktech rozhodující roli. Mají být používány jako doplněk klasických konvenčních bojových prostředků a lze očekávat, že budou využívány stále častěji. Některé zdroje uvádí, že například armáda USA jich použila již ve všech konfliktech poslední doby.

Nespornou výhodou těchto zbraní je fakt, že mohou být použity i v situacích, kdy použití klasických zbraní nepřipadá v úvahu. Naopak jejich nebezpečí spočívá v tom, že jsou velmi lehce zneužitelné. Jedná se o zbraňové systémy, jejichž použití může být zcela legální, stejně tak ale může porušovat některá ustanovení válečného práva. Hranice mezi jejich legálním použitím a použitím odporujícím válečnému právu je velmi tenká. Tato skutečnost bez pochyby ještě bude předmětem mnoha diskuzí.

Neletální zbraně je možno rozdělit do několika základních kategorií.

7.1 Optické zbraně

Nejdále výzkum neletálních zbraní zatím pokročil v oblasti týkající se neletálních zbraní optických. Ty se podle toho, jaké využívají vlny vlnového spektra (koherentní či nekoherentní vlny), označují buď jako zbraně světelné nebo laserové.

Světelné zbraně se řadí k jedněm z nejjednodušších neletálních zbraní. Jedná se o zbraňový systém, který díky světelným zábleskům, které vysílá, způsobuje oslnění či krátkodobé oslepnutí, ztrátu orientace, ale i stavy předcházející epileptickému záchvatu. Existují ale i jiné typy optických zbraní než jsou výkonné reflektory. Mezi ty můžeme zařadit i dělostřeleckou zábleskovou municí nebo letecké klouzavé pumy, které jsou určeny k tomu, aby po explozi nad určeným místem vyřadily z chodu optické soustavy či čidla zbraňových systémů a tím tedy i lidské síly protivníka.

Mezi optické zbraně dále patří zbraně laserové¹¹⁷, které jsou určeny především k dočasnému oslepení protivníka nebo ke zničení optických systémů a senzorů

¹¹⁷ Laser je zkratka Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation.

sloužících především k zaměřování a navádění na cíl. Laserové zbraně již byly vyvinuty před poměrně dlouhou dobou, ale jejich použití je stále považováno za sporné. Mohou vyvolat nejen vratné, ale i nenapravitelné změny na lidském oku a tím způsobit jeho trvalé poškození (použití takových zbraní je zakázáno podle Protokolu IV Úmluvy o některých konvenčních zbraních z roku 1980). To, jaké konkrétní účinky laserová zbraň způsobí, závisí na mnohých faktorech, jako je vzdálenost od laseru, úhel dopadu, úroveň adaptace oka na ozáření, znečištění prostředí apod..

Lidské oko či zbraně je možné proti laserovým zbraním chránit, ale nošení zvláštních ochranných brýlí či zabudování speciálních filtrů do zbraní není časté.

Nepochybně obrovskou výhodou laserových zbraní je jejich velmi vysoká přesnost.

Tyto zbraně byly použity britským námořnictvem již v roce 1982 proti argentinským letadlům ve válce o Falklandy a jejich použití koaličními silami bylo hlášeno i v Iráku.

7.2 Vysokofrekvenční zbraně

Jedná se o další typ neletálních zbraní, jejichž účinek není pouhým okem viditelný. Jsou to zbraně, které vydávají elektromagnetickou energii v části elektromagnetického spektra rádiových vln. Toto záření vyřazuje lidskou sílu z boje tím, že narušuje činnosti mozku a centrální nervové soustavy. Může se projevovat například poruchami vnímání, ospalostí, stresem, pocitem hladu, žízně, bolesti a dalšími průvodními jevy. Jedincem je vnímáno jako trýznivý intenzivní šum a pískání doprovázený nevolností. Tyto zbraně jsou na rozdíl od optických zbraní schopny prostupovat některými překážkami. Lze je proto také využívat k poškození technického vybavení protivníka tím, že na zařízeních prostřednictvím vysokofrekvenční zbraně dojde k takovým poruchám, které není jejich obsluha schopna odstranit.

Vysokofrekvenční zbraně jsou poměrně složitými zařízeními, které se z tohoto důvodu vyznačují vysokou pořizovací cenou. Další nevýhodou této zbraně je, že její efekt značně klesá s rostoucí vzdáleností od zdroje.

Americké ministerstvo obrany informovalo o existenci neletální zbraně, která navozuje u zasažených osob pocit popálení. Tato zbraň je založena na principu vysílání úzkého paprsku, který navozuje pocit kontaktu s rozžhavenou baňkou žárovky. Tento pocit ale

není zároveň doprovázen poškozením pokožky, pouze intenzivní bolestí. Tato zbraň vychází z předpokladu, že se člověk nebude dobrovolně vystavovat takovéto bolesti, a proto raději uteče. Nevýhodou této zbraně je, že pokud se dostane do kontaktu s kovovými předměty, gelovými kontaktními čočkami či osobou se srdečním stimulatorem, může zanechat trvalé následky či způsobit smrt. Vzhledem k tomu, že doposud nejsou známy veškeré účinky vysokofrekvenčních zbraní na lidský organismus, jejich naprostá neškodnost zatím nebyla prokázána.

Tyto zbraně byly již použity během války v Perském zálivu v 90. letech 20. století. V roce 2007 byla v Iráku americkou armádou použita neletální zbraň ADS 2 (Active Denial System), která vysílá paprsek elektromagnetických vln, který má protivníka vylekat a dočasně ochromit. Jedná se o mikrovlnný obranný systém, který se využívá například proti nezvládnutelnému davu, který tato zbraň dokáže během chvíle rozehnat¹¹⁸. O nasazení vysokofrekvenčních zbraní se diskutovalo také v souvislosti s konflikty v Kosovu a Afghánistánu, kde zřejmě byly také použity a to alespoň v testovacím režimu.

Tyto zbraně mají rozhodně značný potenciál. Jejich použití je ale velmi obtížně zjištělné a prokazatelné, což může být považováno za jejich velkou výhodu i nevýhodu.

7.3 Zbraně elektromagnetického impulsu

Mezi neletální zbraně patří také zbraně elektromagnetického impulsu, které prostřednictvím vysílání silných nejaderných elektromagnetických impulzů mohou ničit elektrická zařízení, výpočetní techniku nebo mazat data. Výhodou těchto zbraní je, že je lze velmi přesně zaměřit a určit délku jejich působení.

V USA je kupříkladu vyvíjena elektromagnetická zbraň, která by měla umožnit zastavit osobní vozidla bez ohrožení jejich posádky prostřednictvím poškození elektroniky ve vozidle. Americký výzkum rovněž považuje za technicky možné pomocí elektromagnetických impulzů vytvořit v rámci nervové soustavy novou informaci, a tak například uspat tisícový dav.

¹¹⁸ <http://www.letectvi.cz/letectvi/Article64360.html>

7.4 Akustické zbraně

Dalšími kategorií neletálních zbraní jsou akustické zbraně. Ty vyzařují energii v rozsahu slyšitelných i neslyšitelných kmitočtů. Generátory zvuku vysílají nepříjemné tóny či šumy a tím způsobují vyrazení lidí z důvodu jejich dezorientace, nevolnosti nebo vyvolaného pocitu strachu a paniky. Tyto zbraně se využívají pokud chceme, aby protivník udržoval od určitého bodu daný odstup. V současné době není zatím dostatečně zjištěno, při jak velké výkonové hustotě mohou tyto zbraně způsobovat smrtelná poškození organismu. Jejich možné účinky jsou zatím neznámou. Laboratorní testy, které byly prováděny na myších ale ukázaly, že intenzita zvuku je na hraně poškození jater, střev a plic.

Typ sonické zbraně LRAD (Long Range Audio Device) byl armádou USA testován v okolí Bagdádu a Fallúdze, když její pomocí vojáci vyháněli rebely z trosek domů. Jedná se o zbraň, která vysílá zvukové vlny nad prahem bolesti, což způsobuje silnou nevolnost, která neumožňuje pokračovat v boji. Podobné zařízení bylo použito i v listopadu 2007 v Gruzii ruskou armádou proti protestující opozici.

7.5 Biologické zbraně

Mezi nesmrtící zbraně řadíme také některé biologické zbraně. Při jejich použití byly využity zkušenosti nabyté při ochraně životního prostředí. Jsou vyvíjeny kmeny bakterií nebo jiné mikroorganismy, které efektivně rozkládají např. pohonné hmoty či mazadla, a ty se tak stanou nepoužitelnými. Mohou pak způsobovat zadření motorů a jiné problémy podobného rázu. V rámci biologických zbraní jsou například vyvíjeny také technologie, které jsou schopny odstranit maskovací nátěr. V oblasti biologických neletálních zbraní jsou využívány také mikroorganismy či hmyz, které mohou zničit některé části zbraní jako jsou izolace, těsnění, různé kovy apod.. Mnohé tyto procesy je možné využít ke zničení zbraní.

Jejich použití může být ale značně problematické. Například prostředek určený k likvidaci maskovacího nátěru může při zásahu člověka mít účinek jako klasická biologická zbraň a tudíž by jeho použití dostalo do rozporu s Úmluvou o zákazu vývoje,

výroby a hromadění zásob bakteriologických a toxinových zbraní a o jejich likvidaci z roku 1972. Pro dostatečně bezpečné použití těchto zbraní bude jistě ještě nutný další výzkum, zaměřený také kupříkladu na co nejpřesnější použití.

7.6 Chemické zbraně

Další skupinou jsou zbraně chemické, které mohou ničit vojenskou techniku či jsou schopny navodit nepřeborně širokou škálu lidských pocitů od euforie a „dobrosrdečnosti“ po strach a depresi. V podstatě se jedná o zbraň, která je schopna za minimální náklady vyřadit z činnosti značné množství lidských sil. Označení neletální chemické zbraně může být poměrně zavádějící, protože každá chemická zbraň je toxická a její letalita závisí pouze na velikosti jednotlivé dávky. Dalším faktorem od kterého se odvíjí letalita zbraně, je fyzická kondice zasažené osoby. Zdravému jedinci jedna konkrétní látka neublíží, ale to neznamená, že se nemůže stát smrtící zbraní, pokud zasáhne někoho s oslabeným imunitním systémem. Federace amerických vědců považuje rozdělení chemických zbraní na letální a neletální v podstatě za nemožné¹¹⁹.

Doba aplikace těchto prostředků se pohybuje od 5 do 60 minut a doba jejich účinků od 2 hodin až po několik dnů.

V praxi už byly vyzkoušeny i látky působící na bojovou techniku, které snižují kvalitu paliva a tím klesá výkon motorů, popřípadě ničí mazací směsi či jiné nezbytné části bojové techniky. Mezi další chemické zbraně můžeme zařadit i superžiraviny, u nichž je ale značným problémem přesnost jejich dopravy na určené místo.

K zatím asi nejznámějšímu použití neletální chemické zbraně došlo v roce 1991, kdy byla ve válce v Perském zálivu poprvé použita grafitová puma. Jedná se o chemickou zbraň, jejímž úkolem je vyřadit z provozu elektrickou rozvodnou síť, čímž dojde k vyřazení nejen zbraňových systémů nepřátelské strany (vychází se z předpokladu, že moderní zbraně potřebují pro svou činnost elektroniku), ale dochází tak k celkovému ochromení nepřítele. Grafitová puma je klasická kazetová puma, která ale obsahuje speciální submunici – grafitová vlákna. Tato náplň je přitahována k elektrickému vedení, čímž dochází k jejich zkratování.

¹¹⁹ http://www.pmfhk.cz/VZL/VZL5_6_2004/04Streda.pdf

Použitím této nové zbraně USA demonstrovaly, že i poměrně levné zbraně dokážou vyřadit z užití zbraně hromadného ničení, čímž se snažily ostatní státy přimět ustoupit od jejich dalšího využívání¹²⁰.

Mimo tyto výše uvedené druhy neletálních zbraní jsou vyvíjeny ještě některé další, které do žádné z těchto skupin nelze podřadit. Jedná se například o neletální nášlapnou minu vyvíjenou britskými vědci pod názvem Modular Crowd Control Munition, která místo tříštivých kusů obsahuje gumové kuličky, které svou kinetickou energií zabrání vstupu do určité vyhrazené oblasti¹²¹. Dále mezi neletální prostředky můžeme řadit boje prostřednictvím nejmodernějších technologií, jako jsou například elektronický boj či informační válka.

Neletální zbraně zřejmě jsou zbraněmi budoucnosti, které budou sloužit k doplnění klasických zbraňových systémů. Jejich existence by měla značně zvýšit bezpečnost civilního obyvatelstva při ozbrojených konfliktech. Jejich použití je ale v mnoha případech velmi problematické. Jedná se o nové zbraně, s jejichž použitím a jejich všemi možnými následky nejsou prozatím velké zkušenosti, nejsou známy následky dlouhodobého nebo opakovaného vystavení jejich účinkům. V mnohých případech mohou, sice ne jako primární účinek, způsobovat následky, které jsou podle mezinárodních smluv zakázány. Například chemické zbraně určené k ničení techniky mohou mít na lidský organismus vedlejší účinky podobné chemickým nebo bakteriologickým zbraním. Lze ale i tak předpokládat, že po určitém vývoji a odstranění nechtěných následků si tyto zbraně v ozbrojených konfliktech v 21. století určitě najdou své místo.

8. Závěr

Válečné konflikty doprovází lidstvo od jeho počátků. Jsou jednou z důležitých hybných sil, které formují politický, hospodářský, sociální a duchovní vývoj naší civilizace.

¹²⁰ <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=2212>

¹²¹ Ščurek, R.: Technické prostředky bezpečnostních služeb, nesmrtící zbraně a regulace davu, s. 17.

Zároveň jsou také nástrojem k šíření moci a prosazení politických a ideologických cílů. Války jako politický prostředek vždy byly a budou součástí dějin.

Jak se postupem času vyvíjela lidská kultura a její poznání, vyvíjela se i válka a její vedení. V současné době státy disponují technologiemi, které mohou nepřítele vymazat z povrchu Země. S objevem atomové bomby se lidské pokolení ocitlo v okamžiku, kdy vedení války může znamenat konec civilizace.

Přestože se frekvence válek od středověku do poloviny 20. století snížila, zvýšila se jejich intenzita a s ní i lidské a hmotné škody. Za posledních 100 let války prošly takovou změnou, jako asi nikdy dřív. Stále méně dochází k oddělování války od životů civilistů. Častokrát v nich proti sobě nestojí pravidelné armády, ale polovojské ozbrojené neorganizované skupiny, které porušují pravidla vedení ozbrojeného konfliktu. V mnoha případech nelze ani řádně určit kdo je útočník a kdo se pouze brání. Pro konec 20. století byl příznačný velký pokrok v oblasti techniky a zároveň návrat k principu humanismu. Zánikem bipolárního světa se uvolnil prostor pro řešení nahromaděných problémů. Ale i přes konání mnohých konferencí, na nichž jsou přijímány úmluvy regulující ozbrojené konflikty, dochází v konfliktech ke značným ztrátám.

Války ovlivňují a vždy ovlivňovaly životy milionů lidí. Nejen komatantů, kteří se bojí přímo zúčastnili nebo těch, kteří sami válku zažili, ale i další generace pocítují její následky. Mezinárodněprávní regulace ozbrojených konfliktů se snaží tyto následky co možná nejvíce omezit a pokud možno zcela eliminovat.

Pravidla pro vedení ozbrojených konfliktů jsou jedněmi z nejstarších pravidel mezinárodního práva vůbec. První kodifikace se ale datují až do 19. století. Na postupném přijímání jednotlivých dokumentů regulujících vedení ozbrojených konfliktů můžeme sledovat také vývoj názoru na otázku, jaké jednání je považováno za nehumánní.

V současné době existuje několik desítek mezinárodních smluv regulujících průběh ozbrojených konfliktů. Ty fungují jako pojistka a apel tam, kde ostatní mechanismy selhaly. Přestože je válka výjimečnou okolností, neznamená to, že v ní nemusí být právo dodržováno. Kruté nakládání s lidskými životy nesmí být považováno, ani v tak extrémní situaci jako je ozbrojený konflikt, za normální.

O tom, jak by ozbrojené konflikty vypadaly bez jakékoli regulace, se můžeme jen domnívat. Přestože k řadě existujících úmluv nepřistoupily nejvýznamnější státy, již jejich existence je může odradit od vyvíjení konkrétní zbraně, které je na základě některé přijaté mezinárodní smlouvy již zakázána. Šance na dodržování práva ve válce je ale mnohem vyšší, pokud pro všechny strany platí stejná pravidla a všemi jsou stejně dodržována. I přesto, že čas od času dochází k porušování úmluv, jejich existence má smysl. Statistiky nám ukazují, kolik lidí bylo zabito, ale nikdy nám neukážou, kolik životů bylo v důsledku přijatých zákazů a omezení ušetřeno.

Za pokrok rozhodně můžeme považovat skutečnost, že byly položeny určité limity státní suverenity, a že se tudíž na konflikty nemající mezinárodní povahu vztahují nejen předpisy domácí, ale i principy mezinárodního práva. Jimi jsou vázány všechny strany konfliktu, tedy nejen státy, ale i nejrůznější skupiny či jednotlivci.

Mezinárodněprávní dokumenty výslovně zakazují pouze některé druhy konvenčních zbraní. Jedná se ale o zbraně, které patří k nejškodlivějším a nejnebezpečnějším. Vzhledem k tomu, že technický pokrok a lidská vynalézavost zatím neznají hranic, stále dochází k vývoji zbraní nových. Zde je důležitá existence obecných zásad. Někdy ale dochází k jejich výkladu podle individuálních zájmů, což vede k tomu, že jsou používány všechny zbraně, které nejsou výslovně zakázány, i když jejich použití je v přímém rozporu s obecnými principy mezinárodního práva.

Mezinárodní úmluvy jsou sice stále více přijímány, respektovány a dodržovány, ale pak přijde rozhodující okamžik skutečného ohrožení. Kdy se jednotlivec či celý národ ocitne v boji o své přežití a existenci. V mnoha případech pak začne být jednáno podle Cicerova „inter arma silent leges“. Velkou výzvou tak pro mezinárodní společenství je zajištění existence dostatečně funkčního mechanismu, který by důsledně trestal porušování přijatých úmluv.

9. Seznam použité literatury

Bajgar, J., Erlebachová, Z., Hlaváček, I., Heckner, H. P., Holub, K., Kosinová, V., Liška, P., Ondřej, J., Sobotka, J., Szakál, B., Štembera, M.: Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva I. a II. díl, Praha:Správa sociálního zařízení FMO, 1992

Best, G.: War & Law since 1945. Oxford: Oxford University Press, 1997

Detter, I.: The Law of War. 2. vydání, Cambridge: Cambridge University Press, 2000

Engdahl, O., Wrangé, P.: Law at War: The Law as it Was and the Law as it Should Be. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008

Fuchs, J.: Mezinárodní humanitární právo. Brno: Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2007

Goldblat, J.: Arms Control - The New Guide to Negotiations and Agreements, The Cromwell Press Ltd., 2002

Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L.: Customary International Humanitarian Law. Díl I a II, Cambridge: Cambridge University Press, 2005

Kalshoven, F., Zegveld, L.: Constraints on the Waging of War, 3. vydání, Ženeva: The International Committee of the Red Cross, 2001

Ondřej, J.: Zákaz některých druhů konvenčních zbraní v ozbrojených konfliktech, Právník, 2001, č. 6, s. 602 – 614

Ondřej, J., Šturma, P., Bílková, V., Jílek, D. a kolektiv: Mezinárodní humanitární právo, Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010

Ondřej, J., Potočný, M.: Obecné mezinárodní právo v dokumentech, 3. vydání, C. H. Beck, 2010

Ondřej, J.: Zakázané prostředky a způsoby vedení ozbrojených konfliktů, otázka kazetové munice, Universitas Carolina Facultas Iuridica, sborník 43 – Bezpečnost organizací, mezinárodní bezpečnost a mezinárodní humanitární právo, 2008, s. 297 - 306

Potočný, M., Ondřej, J.: Mezinárodní právo veřejné – zvláštní část, 5. vydání, Praha: C. H. Beck, 2006

Rogers, A. P. V.: Law on the battlefield, 2. vydání, Manchester: Manchester University Press, 2004

Sassoli, M., Bouvier, A. A.: How does law protect in war?, Ženeva: The International Committee of the Red Cross, 1999

Scheu, H. Ch.: Úvod do mezinárodního práva veřejného. Praha: Auditorium, 2010

SIPRI Yearbook 2009; Armaments, Disarmament and International Security, Oxford: Oxford University Press, 2009

SIPRI Yearbook 2010; Armaments, Disarmament and International Security, Oxford: Oxford University Press, 2010

Ščurek, R.: Technické prostředky bezpečnostních služeb, nesmrtící zbraně a regulace davu

Tůma, M.: Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika, Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2002

Internetové stránky

<http://www.cck-cr.cz>

<http://www.icrc.org>

<http://disarmament.un.org>

<http://www.kap.zcu.cz>

<http://www.un.org>

<http://cs.wikipedia.org>

<http://en.wikipedia.org>

<http://www.stopclustermunitions.org>

<http://www.unog.ch>

<http://www.the-monitor.org>

<http://www.apminebanconvention.org>

<http://www.army.cz>

<http://www.cervenyriz.eu>

<http://www.mvcr.cz>

<http://www.mzv.cz>

<http://www.icty.org>

<http://www.clusterconvention.org>

<http://untreaty.un.org>

<http://www.gichd.org>

<http://www.landmineaction.org>

<http://magazin.specialista.info>

<http://www.pmfhk.cz>

<http://www.letectvi.cz>

ASPI

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 84/2009 Sbírký mezinárodních smluv o sjednání Římského statutu Mezinárodního trestního soudu

Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 168/1991 Sbírký zákonů o vázanosti České a Slovenské Federativní Republiky Dodatkovými protokoly I a II k Ženevským úmluvám o ochraně obětí mezinárodních konfliktů z roku 1977

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 21/1999 Sbírký zákonů o sjednání Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí 115/2006 Sbírký mezinárodních smluv o přijetí Změny Úmluvy o některých konvenčních zbraní z roku 1980

Mezinárodní dokumenty

Petrohradská deklarace o zákazu výbušných střel malého kalibru (1868)

Bruselská deklarace (1874)

Úmluva II o zákonech a obyčejích války pozemní s příloženým Řádem války pozemní (1899)

Deklarace III o zákazu zplošťujících nebo rozšiřujících se nábojů (1899)

Úmluva IV o zákonech a obyčejích pozemní války s příloženým Řádem války pozemní (1907)

Briand – Kelloggův pakt (1928)

Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich likvidaci (1972)

Dodatkový protokol I k Ženevským úmluvám (1949) vztahující se na mezinárodní ozbrojené konflikty (1977)

Dodatkový protokol II k Ženevským úmluvám (1949) vztahující se na ozbrojené konflikty nemající mezinárodní povahu (1977)

Úmluva OSN o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky (1980)

Protokol I k Úmluvě o některých konvenčních zbraních (1980) o nezjistitelných střepinách (1980)

Protokol II k Úmluvě o některých konvenčních zbraních (1980) o zákazu nebo omezení použití nim, nástrah a jiných prostředků (1980)

Protokol III k Úmluvě o některých konvenčních zbraních (1980) o zákazu nebo omezení použití zápalných zbraní (1980)

Protokol IV k Úmluvě o některých konvenčních zbraních (1980) o oslepujících laserových zbraních (1995)

Dodatkový protokol k Protokolu II (1980) k Úmluvě o některých konvenčních zbraních o zákazu nebo omezení použití nim, nástrah a jiných prostředků (1996)

Ottawská úmluva o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení (1997)

Římský statut Mezinárodního trestního tribunálu (1998)

Dodatek k Úmluvě o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky z roku 1980 (2001)

Protokol V o výbušných zbytcích války (2003)

Úmluva o kazetové munici (2008)

Resumé

Prohibited Means and Ways of Conducting Armed Conflicts - Conventional Weapons

The theme of this thesis is "Prohibited means and ways of conducting armed conflicts – Conventional Weapons". Given that it is a very broad topic, this thesis focuses on restrictions on the use of certain conventional weapons. Conventional weapons are all weapon systems which cannot be included among the weapons of massive destruction.

The first part focuses on the historical development of the law of war – it is one of the oldest international public law at all. The following section discusses its basic principles which are, in fact, the very base of all prohibitions applied. It is the principle of humanity, the principle of military necessity, the principle of prohibition of non-discrimination, the principle of proportionality and the principle of prohibition of causing excessive injuries and unnecessary suffering.

The next section deals with the various conventions prohibiting or restricting use of certain conventional weapons, those which were adopted at the turn of the 20th century. Attention is paid to the St. Petersburg Declaration (1868), being the first international document prohibiting the use of one particular type of conventional weapons, and then to some documents adopted at the 1st and the 2nd Hague Peace Conference which represented a turning point in the law of armed conflicts. At the Hague Peace Conferences laid the cornerstone of the codification of the laws of war.

The following chapter is devoted to the most important conventions prohibiting or restricting certain conventional weapons. These include, in particular, the Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which May Cause Excessive Suffering or Have Indiscriminate Effects, together with its five protocols (Protocol I on the prohibition of the use of weapons with fragments undetectable by X-Rays; Protocol II on the prohibition or restriction of the use of mines, booby-traps and other means; Protocol III on the prohibition or restriction of the use of incendiary weapons; Protocol IV on blinding laser weapons; Protocol V on the explosive remnants of war). Also, it is impossible to forget other important conventions

adopted in the field of conventional weapons - the Convention on Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, and ultimately the Convention on Cluster Munitions.

The final closing chapter deals with the non-lethal weapons which can be considered as the weapons of the 21st century and there will certainly be much to hear about them in the future.

Armed conflicts have always influenced the lives of millions of people. The aim of adopting the conventions prohibiting or restricting the use of certain weapons is the effort to minimize their negative effects.

Klíčová slova – Key Words

Mezinárodní právo – International Law

Ozbrojený konflikt – Armed Conflict

Konvenční zbraně – Conventional Weapons